О3
Т71

ТОШКЕНТ

ЭНЦИКЛОПЕДИЯ

ТОШКЕНТНИНГ 1865 йилги
КАРТА-СХЕМАСИ

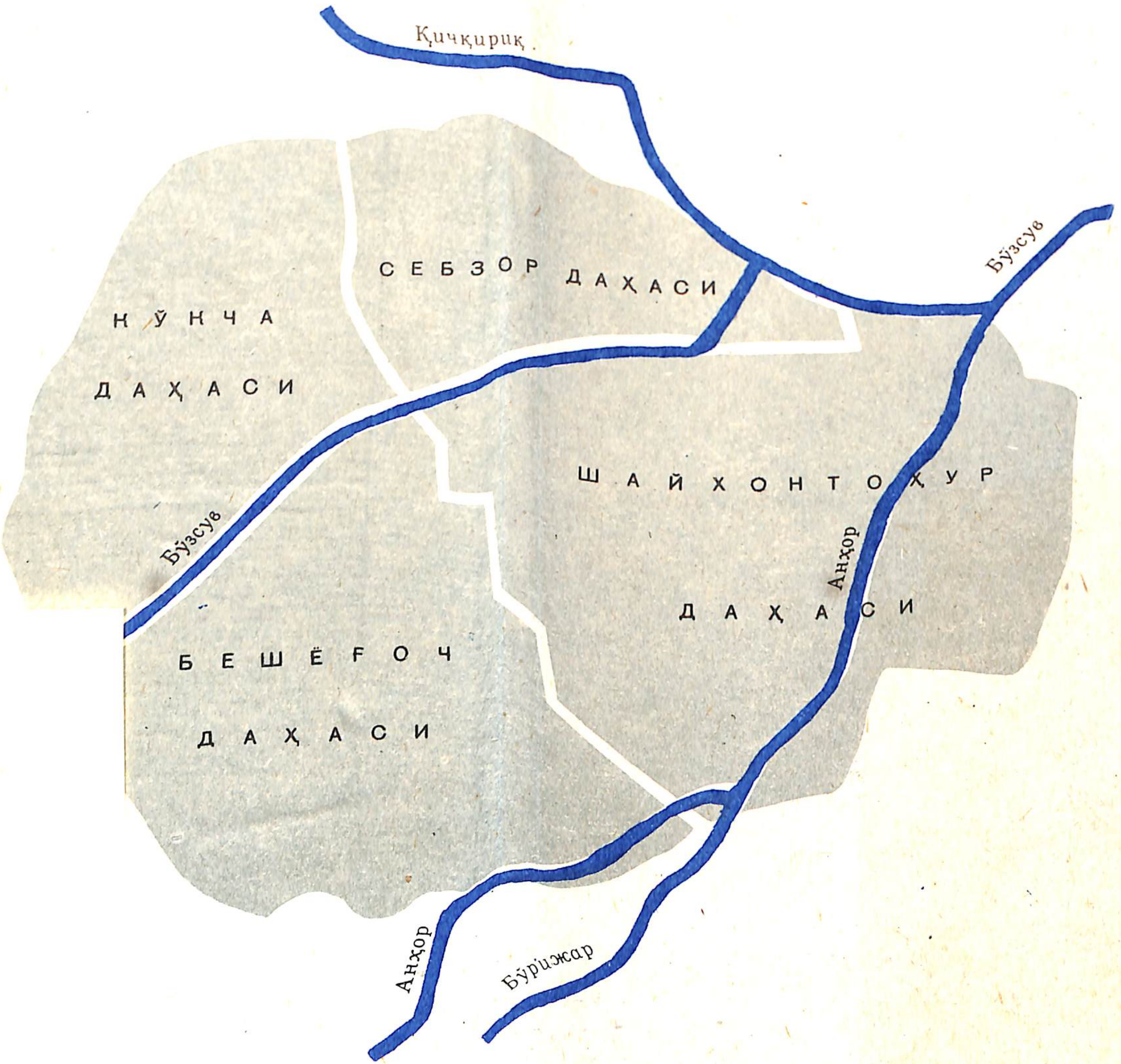

ТОШКЕНТ

ЭНЦИКЛОПЕДИЯ

Таҳрир ҳайъати

НУРИСЛОМ ТЎҚЛИЕВ *(бош муҳаррир)*, УБАЙ АБДУРАЗЗОҚОВ, АБДУҚАЮМ АБДУРАҲИМОВ, МУРОДЖОН АМИНОВ *(масъул муҳаррир)*, ОЗОД АСҚАРОВ, АБДУҚАҲҲОР ИБРОҲИМОВ, ВАЛЕНТИНА МОНАСТИРЕТСКАЯ, АБДУЛАҲАД МУҲАММАДЖОНОВ, ҚАРИМ РАСУЛОВ, ҒУЛОМҚОДИР РАШИДОВ, АТҲАМБЕК ФОЗИЛБЕКОВ, ДАВРОН ШОРАҲМЕДОВ *(бош муҳаррир ўринбосари)*, РУСТАМ ШОҒУЛОМОВ, ЭРКИН ЭРНАЗАРОВ

37632
321

ҚОМУСЛАР БОШ ТАҲРИРИЯТИ
ТОШКЕНТ

ҚОМУСЛАР БОШ ТАҲРИРИЯТИ

Бош муҳаррир — Н. Тўхлиев (иқтисод фанлари доктори)
Бош муҳаррир ўринбосари — Д. А. Шораҳмедов (фалсафа фанлари номзоди)
Масъул котиб — Д. Раҳимбеков

Нашр учун масъул таҳририят
ва нашрни тайёрлашда бевосита иштирок этганлар:

Илмий-услубий ишлар ва луғатлар таҳририяти — М. Н. Аминов (мудир), Б. Абдумаликова, А. Абдураҳимов, М. Зоирова, А. Мажидов, Ғ. Низомова, Н. Рўзимуҳамедова, М. Шарипова, Э. Т. Шерматов, Н. Ҳамроева.

Нашрни тайёрлашда иштирок этганлар:

Ижтимоий-сиёсий фанлар таҳририяти — Э. М. Зокиров (мудир), М. Исломбекова, Н. Муталов, С. Саидаминов, А. Саъдуллаев.
Маданият, санъат ва адабиёт таҳририяти — М. Аширова (мудир), М. Абдураҳмонова, Ш. Алимова, Э. Зиёев, М. Исоқова, А. Қаримова, Р. Маҳмудова, М. Ортиқбоева, С. Отажонов, Д. Сирожиддинова, С. Содиқов, В. Хўжаева, Д. Қорабоева, М. Ғаффорова.
Табиий фанлар таҳририяти — С. Холназаров (мудир), И. Абдуллаева, В. С. Зайнутдинова, М. Қосимова, А. Хасанов.
Тарих фанлари таҳририяти — Ф. Ҳасанов (мудир), Р. Умаров, Г. Хўжаева.
Техника фанлари таҳририяти — М. А. Мирбобоев (мудир), Ҳ. Зокиров, Э. Иноғомов, М. Расулова, Т. Фозилов.

Муқова рассоми — А. А. Москин
Бадиий муҳаррир — А. А. Бурҳонов
Картограф — И. Р. Ходиев
Сураткаш — А. Сулаймонов
Тех. муҳаррир — Дж. Бекиева
Машина бюроси — М. Қўшоқова (катта машинистка), П. Мавлонхўжаева, Х. Мухамматхонова, М. Ҳикматова.

Рассомлар: Расулев А., Аъзамов Ж., Тўхтахўжаев Ф. Т.,
Картограф — Мирзиев М. М.
Сураткашлар: Дубровский В. П., Игумнов Ю. С., Қурбонов М. Ж., Таран В. И., Яруллин Р. З., Соин Е. И., Свириденко Г. Н., Штейн М. А., Дидюков В. З., Йўлдошев Э., Қотулев А. Н., Ибрагимов Р., Губенко А. В., Насенников В. П., Русин Ю. М., Пенсон М. М.

асосий кутубхонаси
...ундаментальная ...
ИНВ. № ___
...ДАД • ТашГАУ

Т 00103/358—92 5000000000

© Қомуслар Бош таҳририяти. 1992.

ТАҲРИРИЯТДАН

«Тошкент» қомуси универсал нашр бўлиб, Ўзбекистон Республикасининг пойтахти — Тошкент шаҳри тарихи ва ҳозирги ҳаётининг турли томонларини ўзида акс эттиради. Унда шаҳар тарихидаги муҳим воқеалар, шаҳарнинг илмий, маданий ва иқтисодий ҳаётига оид маълумотлар, аҳолиси, табиати, маъмурий районлари, тарихий ёдгорликлари, меъморлик обидалари, даҳа, маҳалла, турар жой массивлари, йирик корхоналари, савдо муассасалари, ўрта ва олий ўқув юртлари, илмий тадқиқот институтлари, маданият ва санъат даргоҳлари, матбуоти, ижодий уюшмалари, йирик кўчалари, майдон ва хиёбонлари, истироҳат боғлари, метрополитени, шаҳарнинг бошқа шаҳарлар б-н маданий ва иқтисодий алоқалари, биродарлашган шаҳарлари ва б. ҳақидаги мақолалар берилди. Номлари Тошкент тарихи ва тақдири б-н боғлиқ бўлган ҳамда шаҳар кўчалари ва майдонларида, ёдгорликлар ва мемориал лавҳаларда абадийлаштирилган тарихий шахслар, машҳур фан ва маданият намояндалари, Ўзбекистон ФА академиклари, ишлаб чиқариш илғорлари ҳақида биографик маълумотлар ҳам қомусдан ўрин олди. Мақолалар оқ-қора ва рангли фотосуратлар, карта ва схемалар б-н тўлдирилди.

Китоб қисқача тарихий очерк б-н бошланади. Мақолалар (2000 га яқин) алфавит тартибида жойлаштирилди. Бир-бирига алоқадор мақолаларда баъзи маълумотлар такрорланиб қолмаслиги ва улар бир-бирини тўлдириши учун ҳавола системаси қўлланилди. Театрлар, институтларнинг номлари қисқа шаклда берилиб, кейин тўлиқ номи ёзилди (мас., **Муқимий номидаги театр,** Муқимий номидаги Ўзбек давлат музикали театри). Касалхоналарнинг номларини беришда уларнинг ўзига хос белгилари (мас., шаҳарга оидлиги) ҳисобга олинди (мас., **Шаҳар клиник касалхонаси,** Абу Али ибн Сино номидаги 1-шаҳар клиник касалхонаси; **Болалар касалхонаси,** 1-бирлашган болалар касалхонаси), баъзи корхоналар, муассасаларнинг номини беришда ҳам шу тартиботга амал қилинди (мас., **Пойабзал ишлаб чиқариш бирлашмаси,** Фахмуддин Хўжаев номидаги 1-пойабзал ишлаб чиқариш бирлашмаси). Айрим ташкилот номларини, айниқса қисқартирилган номларини беришда ҳар бирига конкрет ёндошилди, мумкин қадар ўзбекчалаштиришга ҳаракат қилинди, ўрнига қараб расмийлаштирилган номлари ҳам берилди. Кўчалар ҳақида мақола беришда уларнинг тарихий аҳамияти ва бу кўчалардаги ташкилотларнинг ўрни назарда тутилди. «Тошкент» сўзи б-н бошланадиган кўпчилик мақолаларда бу сўз ташлаб кетилди (мас., «Тошкент трактор заводи» ўрнига **«Трактор заводи»,** «Тошкент Техника университети» ўрнига **«Техника университети»**). Лекин «Тошкент» сўзи номнинг таркибий қисмидан иборат ҳолларда бу сўз қолдирилди (мас., **«Тошкент ҳақиқати», «Тошкент денгизи»**). Мақола номини ташкил қиладиган сўзлар шу мақола матнида дастлабки ҳарфлари б-н белгиланди (мас., **Анҳор соҳили** — А. с.). Ихчамлаштириш мақсадида шартли қисқартмалардан фойдаланилди (рўйхат илова қилинди).

Мазкур нашр Қомуслар Бош таҳририяти рус тилида нашр этган «Тошкент» энциклопедияси (Тошкент, 1983) негизида тайёрланди; асосий мақолалар ўзгартирилди, тўлдирилди, маълумотлар б-н бойитилди, заруратга қараб ва мезонидан келиб чиқиб кўп мақола қўшилди ёки чиқарилди. Албатта, бу борада кўп сонли муштарийларнинг бизга йўллаган мактубларидаги мулоҳазалар, матбуотда билдирилган фикрлар назарда тутилди.

Яна шуни таъкидлаш керакки, қайта қуриш ва жумҳуриятимиз мустақиллиги эълон қилиниши муносабати б-н Тошкент шаҳри ижтимоий-сиёсий, хўжалик ва бошқа жабҳаларида катта ўзгаришлар содир бўлмоқда. Мавзелар, майдонлар, кўчалар, ташкилотлар ва ҳоказолар номлари ўзгариб, тарихий номлари тикланмоқда ёки шарқона шакл олмоқда. Ўзбек тили жумҳуриятнинг давлат тили деб эълон қилиниши муносабати билан атамаларда ҳам жиддий ўзгаришлар рўй бермоқда. Энг муҳими, тарихимизга холис ва илмий ёндошишга йўл очилмоқда. Табиийки, бу жараёнларни китобда акс эттиришга ҳаракат қилинди. Лекин, афсуски, айрим техникавий ва матбаавий қийинчиликлар туфайли мазкур ўзгаришларни китобда тўла акс эттириш имконияти бўлмади. Бунинг устига шаҳримиз тарихи билан боғлиқ кўп масалалар ҳозирги нуқтаи назардан ҳали ўрганилмаган. Бу борада ҳам китобимизда маълум кемтиклик бўлиши мумкин. Бунинг учун муҳтарам китобхонлардан олдиндан узр сўраймиз.

Китоб сўнггида Тошкент ҳаёти б-н боғлиқ муҳим воқеалар йилномаси (хронологияси) ва Тошкент ҳақидаги адабиётлар (асосан китоблар) рўйхати берилди. Китоб саҳифаланиб бўлингандан (1992 й. 15 апрелдан) кейинги шаҳар ҳаётидаги (кўча, майдон ва ш.к. номларидаги) ўзгаришлар воқеалар йилномасига киритилди.

Китобни яратишда, Қомуслар Бош таҳририяти ходимларидан ташқари, тегишли соҳаларнинг етакчи олим ва мутахассислари, Тошкент шаҳар ҳокимиятининг масъул ходимлари иштирок этишди.

Қомуслар Бош таҳририяти ўқувчиларнинг китоб ҳақидаги фикр ва мулоҳазаларини мамнуният б-н қабул қилади.

АСОСИЙ ҚИСҚАРТМАЛАР РЎЙХАТИ

а.— аср
авг.— август
ад.— адабиёт, адабиёти
акад.— академик, академиги
апр.— апрель
арх.— архитектор, архитектори
арх-ра — архитектура, архитектураси
археол.— археология, археологик
Ас.:— Асарлар (библиографияда)
б-н — билан
ва б.— ва бошқа, ва бошқалар
ва ҳ.к.:— ва ҳоказо
газ.— газета, газетаси
дек.— декабрь
дел.— делегат, делегати
деп.— депутат, дупутати
д-р — доктор
жан.— жануб, жанубий
журн.— журнал, журнали
з-д — завод
илл.— иллюстрация
илм.-тадқ.— илмий тадқиқот
инж.— инженер (фамилия олдида)
ин-т.— институт
и. ч.— ишлаб чиқариш
й.— йил
каф.— кафедра, кафедраси
ком-т — комбинат
к-т — комитет, комитети
к/т — кинотеатр, кинотеатри
кўч.— кўча, кўчаси, кўчалари
лаб.— лаборатория, лабораторияси
маг.— магазин, магазини
майд.— майдон, майдони
МДҲ — Мустақил Давлатлар Ҳамдўстлиги
м-з — марказ, маркази
мас.— масалан
маъм.— маъмурий
мед.— медиги, медик, медицина
мил.— милодий
мил. ав.— милоддан аввал, милоддан аввалги
моногр.— монография, монографияси
муз.— музика
обл.— область
окт.— октябрь
пед.— педагогика
пос.— посёлка, посёлкаси
просп.— проспект, проспекти
проф.— профессор, профессори
рас.— рассом
ревком — революцион комитет
рев-я — революция
реж.— режиссёр, режиссёри
респ.— республика
р-н — район
сан.— санитария
сент.— сентябрь
сов.— совет, совети
Сов. Иттифоқи Қаҳр.— Совет Иттифоқи Қаҳрамони
Соц. Меҳн. Қаҳр.— Социалистик Меҳнат Қаҳрамони
стат.— статистика, статистик
ст-я — станция
Т.— Тошкент
т.— том, томлар
тахал.— тахаллус, тахаллуси
тахм.— тахминан, тахминий
терр-я — территория
т. й.— темир йўл
т-р — театр
т-ра — температура
уз.— узунлик, узунлиги
ум.— умумий
ун-т — университет
фам.— фамилияси
фев.— февраль
ф-ка — фабрика
ф-т — факультет
ш.— шаҳар, шаҳри (шаҳар номидан кейин)
шим.— шимол, шимолий
этн.— этнография, этнографик
янв.— январь
ўзб.— ўзбек, ўзбекча
қ.— қаранг
қ. х.— қишлоқ хўжалиги
ҳайк.— ҳайкалтарош
ҲМ — Ҳисоблаш маркази
ҳоз.— ҳозирги

Тошкент 2000 йилликдан ортиқроқ тарихга эга. Бу давр ичида у оддий бир манзилгоҳдан жаҳондаги йирик шаҳарлардан бири, Ўзбекистон Республикасининг пойтахтигача бўлган йўлни босиб ўтди. Асрлар давомида шаҳар ўзининг тинч ҳаётидаги муҳим воқеаларни ва сурonли жангу-жадалларни, юксалиш ва инқироз даврларини бошидан кечирди. Неча бор шаҳар вайрон бўлиб, қайта қад кўтарди. Қадимий ўрнидан неча бор силжиб, номи ҳам бир неча марта ўзгарди.

Тошкентнинг узоқ ўтмиши ва у қад кўтарган қадимги Чоч ёки Шош вилояти ҳақидаги маълумотлар ёзма манбаларда жуда хилма-хил ҳамда узуқ-юлуқ тарзда акс этган. Зардуштийларнинг қадимий муқаддас китоби «Авесто»да Сирдарё ҳавзасидаги мамлакат «Турон», аҳолиси эса «тур»лар деб юритилган. Бу ўлкада тур қавмлари уруғ ва қабила оқсоқолларининг диний ва сиёсий қароргоҳи Қанғха (Қанға) шаҳри борлиги тилга олинади. Қадимги форс китобларида Сирдарёдан шимолда зардуштийларнинг муқаддас таоми — хаума тайёрлаб истеъмол қилувчи саклар яшаганлиги қайд этилган.

Тошкент ҳақидаги дастлабки аниқроқ маълумотлар мил. ав. 2-а.— милоднинг 5-а. ларига мансуб Хитой манбаларида учрайди. Уларда Тошкент вилояти қадимда Лоюени, Юни, сўнгра Чжеше, Чжечжи, Чжеси ва Ши деб номланган. Бу атамалар (аввалги иккитасидан ташқари) «Чоч» сўзининг хитойча талаффуз этилиши натижасида ҳосил бўлиб, ҳатто охирги «Ши» топоними хитойчада «тош» маъносини англатган.

Мил. ав. 3-а. да қадимги Чоч вилоятида ташкил топиб, милоднинг 3-а. гача ҳукм сурган «Қанг» («Қанға» ёки «Қанғха») давлати Хитой ёзма манбаларида «Қангюй» ёки «Қандзюй» номлари б-н тилга олинади. Қадимги тоҳарлар тилида «қанғ» сўзи ҳам «тош» маъносини англатган. Бу давлатнинг пойтахти — Битянь шаҳри бўлиб, у Иоша дарёси (Сирдарё) бўйида жойлашган. Битянь шаҳри Даван (Фарғона водийси) дан 1510 ли (528 км) масофада бўлган. Битянь шаҳрининг бизгача сақланиб қолган харобалари маҳаллий аҳоли ўртасида «Қанқатепа» номи б-н машҳур. У Тошкентдан 70 км жан.да — Сирдарёга яқин ерда, Оҳангарон дарёсининг қуриб қолган қадимги ўзани бўйида жойлашган. Археологик тадқиқотлардан маълум бўлишича, Қанқатепа мил. ав. 3-асрдаёқ атрофи мудофаа девори б-н ўралган ҳамда арқли улкан шаҳар бўлиб, майдони 160 гектарга тенг. Қадимги Қанғ давлатининг фуқароси ҳам «қанғар», «қанзар» кейинчалик «қанғи», «қанғли» ёки «қаъни» деб номланган. Улар ҳиндларнинг қадимги китоби «Маҳабҳарата»да саклар ва тоҳарлар номлари қаторида тилга олинади. Мил. ав. 2—1-а.ларда Қанг давлати ниҳоятда кучайиб, унга бешта йирик давлат тобе бўлган: Юни (Тошкент), Сусйе (Қашқадарё), Фуму (Зарафшон), Ги (Бухоро), Юегянь (Хоразм). Мамлакат теварагн 9104 ли (3,5 минг км), унда 600 минг киши яшаган.

Бизгача етиб келган ёзма манбаларда келтирилган маълумотга қараганда, Тошкентнинг энг қадимги номи «Чоч» бўлган. Тошкент араблар тасарруфига ўтгач, араб алифбосида «ч» ҳарфининг йўқлиги боисидан арабий асарларда у «Шош» деб юритилган. Илк ўрта асрларда у «Чоч», «Шош», «Шошкент», «Мадинат аш-Шош», «Бинкат» ва «Таркан» деб номланган. Тошкент ҳақидаги дастлабки маҳаллий маълумотлар 9-а. дан бошлаб арабнавис муаллифлар асарларида учрайди. 9- а. математиги ва астрономи Хоразмий, тарихчи Табарий, 10- а. араб географи Истахрий асарларида айниқса қимматли маълумотлар келтирилади. Истахрийнинг «Китоб ал-масолик вал-мамолик» («Йўллар ва мамлакатлар тўғрисида китоб»)да Шошнинг бош шаҳри Бинкат деб кўрсатилади. 10- а. да ёзилган (муаллифи номаълум) «Худуд ал-олам» («Оламнинг чегаралари») китобида «Чоч — бу катта вилоят, халқи жанговар ва саҳийдир. У ерда камон ва ўқ-ёй ясалади. Бинкат Чочнинг пойтахти ҳисобланади. Бу катта шаҳар, айни вақтда подшонинг қароргоҳидир», деб таърифланади. Фирдавсийнинг «Шоҳнома» асарида Чоч ўзининг камон ва ўқ-ёйлари б-н машҳурлиги ҳақида мисралар бор.

Шаҳар «Тошкент» номи б-н даставвал 11- а. нинг машҳур алломалари Абу Райҳон Беруний ва Маҳмуд Кошғарийнинг асарларида тилга олинади. Беруний «Ҳиндистон» асарида Тош-

кент номининг келиб чикиши тўғрисида сўз юри-
тиб, «Тош сўзи асли туркча исм бўлиб, Шош
кўринишини олган, Тошканд — тошли кишлок
демакдир» (Абу Райхон Беруний, Танланган
асарлар.— Т., 1963, 2- т. 232- бет), деб изохлай-
ди. Маҳмуд Кошғарийнинг маълумоти бўйича
Тошкент шаҳри 11—12- а.ларда «Таркан» деб ҳам
юритилган. Захириддин Муҳаммад Бобур «Бобур-
нома»да Тошкент номи устида тўхталиб, «... асар-
ларда Тошкент номини Шош, баъзан Чоч деб ёза-
дилар»,— деб қайд этади. Бирок 16- а. охири ва
17- а. бошларида Тошкент топоними шухрат то-
пиб, унинг қадимги номлари Чоч, Шош ва Бин-
кат атамалари аста-секин муомаладан тушиб ко-
лади. 17- а. да яшаган комусшунос олим Маҳ-
муд ибн Вали шундай ёзади: «Шош — Сайхун
(Сирдарё) нинг у томонига жойлашган шаҳар ва
у Туркистон (вилоят) га қарайди... Уни Чоч
деб ҳам атайдилар. Бирок ҳозирги вактда у
Тошкент номи билан машҳурдир».

Тошкент воҳасида шаҳар маданиятининг шакл-
ланиб, шаҳарларнинг қад кўтариши шу ўлкада
яшаган қадимги чорвадор ва деҳқонларнинг иж-
тимоий-иқтисодий ва маданий ҳаётидаги улкан
тарихий жарён бўлиб, бу жараён шубҳасиз ўлка-
нинг ўзлаштирилиб обод этилиши, айникса унда
чорвачилик ва деҳқончилик хўжаликларининг
ташкил топиши ҳамда ҳунармандчилик, ички ва
ташқи савдонинг ривожланиш тарихи б-н узвий
боғликдир. Бу жараённинг тарихий манзараси
ниҳоятда кенг бўлиб, у ёзма манбаларга нис-
батан кўпроқ археологик тадқиқотлар воситаси
б-н тикланмоқда. Шунинг учун ҳам Тошкент терр-
ясида олиб борилган археологик тадқиқотларнинг
натижалари қадимий ва ўрта асрларга оид ман-
балардаги маълумотларни тўлдириб, уларга
аниқлик киритмоқда.

Географик жиҳатдан қулай, иқлими мўътадил
бўлган Чирчиқ ва Оҳангарон водийларида узоқ
ўтмишдаёқ чорвачилик ва деҳқончилик б-н шу-
ғулланган аҳоли яшаган. Археологик ёдгор-
ликларнинг гувоҳлик беришича, мил. ав. иккинчи
минг йилликнинг охири биринчи минг йилликнинг
бошларида кўчманчи чорвадор аҳолининг ўтроқ-
лашуви кучайиб, деҳқончилик кенгая бошлаган.
Ҳали суғорма деҳқончиликни ва ирригация иншо-
отлари қуришни билмаган Тошкентнинг ибтидоий
деҳқонлари, гарчи дарёнинг асосий оқимидан
сув боғлаб олишга қурбилари келмаган бўлса-
да, лекин дарё тошқинларидан, адирлардан кел-
ган сувлардан ҳосил бўлган ирмоқлар бўйида,
табиий захоб ерларда деҳқончилик қилганлар.
Ҳозирги Тошкентнинг Қорасув, Салор ва Жўн
ариғидан суғориладиган жан. қисми ибтидоий
деҳқончилик маданияти ташкил топган ана шу
қадимги ўтроқ районга кирган. Тошкентнинг бу
ибтидоий деҳқончилик маданиятининг излари
даставвал шаҳардан 30 км жан. да Бурганлисой
ёқасида топилиб, тадқиқ этилгани туфайли, та-
рих фанида у *Бурганлисой маданияти* номи
б-н шуҳрат топган.

Мил. ав. 6—4-а. ларда Қорасув, Салор ва
Жўн ариғи ёқаларида дастлаб илк қишлоқлар
қад кўтарган. Шулардан бири Жўн ариғи бўйида-
ги Шоштепанинг остки қатламидан қазиб очилган
қишлоқ харобасидир. 1980—82 йилларда олиб
борилган қазиш ишлари унинг мил. ав. 6—4-а.лар

ва 2—1-а. лардаги ривожланиш босқичларини
аниқлашга имкон берди. Бир томони Жўн ариғига
ёндошган бу қадимги жой атрофи даставвал тўп-
рок марза б-н ўралиб, қадимги ибора б-н айтган-
да «кат», яъни қишлоқ қиёфасини олган. Қишлоқ-
даги турар жойлар марказида ўчоклар ўрнатил-
ган ярим ертўла уйлар бўлган, аҳолиси асосан
деҳқончилик ва чорвачилик б-н шуғулланган.
Маданий қатламларда учраган уй ҳайвонлари
суякларидан маълум бўлишича, Шоштепанинг
қадимги аҳолиси чорвачиликда қорамолчилик,
йилкичилик, қўйчилик ҳамда туячилик б-н шу-
ғулланган. Қадимги шоштепаликлар жез ва
темирдан қурол-яроғ ва асбоблар ясашни, ку-
лолчилик ҳамда тўкимачиликни яхши билган.
Шубҳасиз, бу қишлоқлар, кейинчалик Тошкент
воҳасида шаҳар маданиятининг шаклланиб, қа-
димги Тошкент шаҳрининг аста-секин қад кўта-
ришига замин бўлди.

Археологик тадқиқотлардан маълум бўлиши-
ча, мил. ав. 2—1-а. ларда Шоштепада қадимги
шаҳар белгилари пайдо бўлади. Қадимги қишлоқ
харобалари устида атрофи қалин айланма девор
б-н ўраб олинган доира шаклидаги қалъа (кўр-
ғон) қад кўтаради (к. *Шоштепа*).

Милоднинг 1—2-а. ларига мансуб суякдан
ясалган ёзув таёқчаси (стиль) қадимги Шошда
ясалиб ишлатилган. 15 см ли бу суяк қалам-
нинг бир томони ёзиш учун учли қилиб, иккинчиси
ўчирғич томони эса илон бошига ўхшаш кийшик
кўп бурчак шаклида куракча қилиб ясалган.
Бу топилма милод бошларидаёқ Тошкент воҳаси-
да ҳам саводхонлик ҳамда хаттотлик мавжудли-
гидан гувоҳлик беради.

Шоштепадаги археологик обидалар: шаҳар-
нинг мустаҳкам мудофаа девори, ҳашаматли меъ-
морий комплекси, ҳунармандчилик буюмлари.
хат-савод ва савдодан далолат берувчи топилма-
лар милод бўсағасида Тошкент воҳасида шаҳар
маданияти ривожланиб, Шоштепадаги қадимги
қишлоқ шаҳар қиёфасини ола бошлаганини
кўрсатади. Шоштепани ўрганиш Тошкент ҳуду-
дида шаҳар маданияти тарихи худди шу давр-
дан бошланган, яъни унинг ёши 2000 йилдан
кам эмас, деб белгилашга имкон берди.

Милоднинг биринчи асрларига келиб Чир-
чиқ, Салор, Қорасув бўйларидаги воҳанинг
қарийб ярмидан кўпроғи ўзлаштириб обод этил-
ган. Салор ёнида жойлашган шаҳар (к. *Минг-
ўрик*) бу даврда ҳар томонлама етакчи мав-
қега эга бўлиб, уни муаррихлар ҳақли равишда
милоднинг бошларидаги Тошкентнинг асоси деб
ҳисоблайдилар. Бу шаҳар 6—8-асрларда айниқ-
са равнақ топди. Шаҳарнинг Турк ҳоқонлиги
таркибига кириши, унинг Қорамозор тоғларида-
ги конлар яқинида жойлашганлиги, ҳунарманд-
чилик маҳсулотларига доимо муҳтож дашт кўч-
манчиларининг ёндошлиги, шунингдек асосий
карвон йўллари, хусусан Буюк ипак йўли во-
ҳанинг шимолий районларидан ўтиши уни тезда
Чоч давлатининг пойтахти бўлиб қолишига им-
конијт берди. Манбаларга кўра, шаҳар айла-
наси 4 км дан ортиқ бўлиб, ичида сарой, ибодат-
хона бўлган арк, амалдорларнинг уйлари жой-
лашган шаҳристон, ҳунармандлар маҳаллалари
ўрнашган рабоддан иборат эди. Шаҳар атрофида
озод жамоаларнинг кенг экин ерлари, қишлоқ-

лари, илк феодал даври зодагонларининг кўрғон
ва боғ-роғлари, истеҳкомлари пайдо бўлган.
Экин-тикин қилинадиган ерлар чеккасида —
кўчманчилар даштига туташ чегараларда му-
дофаа истеҳкомлари қурилган. Тасвирланаётган
бу жойлар ҳозирги Тошкент ҳудудида эди.

Араб манбаларида бу шаҳар Чочнинг пойтах-
ти «Мадинат аш-Шош» (Шош шаҳри) деб атал-
ган. Чоч пойтахти ҳунармандлари металлдан
меҳнат қуроллари, ярог-аслаҳалар, зеб-зийнат
ва рўзгор буюмлари ясашган, кўнчилик б-н
шуғулланишган, пахта ва жундан матолар
тўқишган, сопол ва шиша идишлар, заргарлик
буюмлари ясаб, ички ва ташқи савдони таъ-
минлашган.

Шаҳар қизғин савдо-сотиқ маркази ҳам бўл-
ган. Ғарбда Византиядан тортиб, шарқда Хи-
тойгача бўлган давлатларнинг Тошкент терр-яси-
дан топилган тангалари шундан далолат беради.
Чоч ҳокими ҳам ўз тангаларини зарб қилдирган.
4—8-а. ларда Чочда кумуш тангалар сўкиб чи-
қарадиган зарбхона бўлган. Қадимги Чоч ҳукм-
дорлари олд томонига мулкдорнинг суврати, ор-
қасига думини гажак қилиб ҳужумга тайёрланиб
турган шер ёки қоплон тасвири ёки сулолавий
айри тамға туширилган пулларни зарб этган.
Чочнинг худди шу даврда зарб этилган баъзи
тангалари орасида ҳукмдор билан ёнма-ён тур-
ган малика тасвири туширилган пуллар ҳам уч-
райди. Бу, шубҳасиз Чочнинг илк ўрта аср иж-
тимоий ва иқтисодий, айниқса сиёсий ҳаётида
ҳукмрон табақа аёлларининг анча-мунча нуфуз-
га эга бўлганлигини кўрсатади. Савдо-сотиқ ва
ҳунармандчилик б-н бирга маданият ҳам юксал-
ган. Манбаларга кўра, тасвирий санъат ва му-
зика айниқса ривож топган. Турк ҳоқонлиги дав-
рида Чоч ўз тили ва маданиятига эга эди. *Чоч
тили* давлат тили ҳисобланиб, тангаларга ҳо-
кимларнинг унвонлари ва номлари (Артачака,
Шчаниябаға, Тарновча) ҳамда расмий ҳужжат-
лар шу тилда ёзилар эди. Чоч маркази ибодат-
хоналар (деҳқончилик маъбудаси, оташпараст-
лик, аждодларга сиғиниш) маркази ҳам эди.
Маъжусийлар, оташпарастлар ибодатхоналари-
нинг харобалари ўша даврга оид бошқа ёдгор-
ликларда ҳам сақланиб қолган (к. *Чилонзор
оқтепаси, Юнусобод оқтепаси*). Дафн маросим-
лари зардуштийлик (оташпарастлик) русуми
бўйича амалга оширилган (к. *Қадимги қабр-
лар*). Паррандалар ва одам қиёфаси акс эттирил-
ган, нақшлар б-н безатилган остадонлар ясаш
ҳунармандчилик ва санъатнинг алоҳида тури ҳи-
собланган.

Араб қўшинлари Чочга биринчи марта 713
йилда кириб келишган. Араб тарихчиларидан
Табарийнинг ёзишича, Чочни забт этиш учун
араблар юборган 20 минг кишилик қўшин ғалаба
ва ўлжа б-н қайтган. Бу юриш қароқчилик кў-
ринишида бўлиб, шаҳарни ҳали тўла тобе қилиш-
ликни билдирмасди. Шаҳар аҳолиси арабларга
қарши қаттиқ қаршилик кўрсатди. Лекин араб-
лар кўп ўтмай Чочни тўла босиб олдилар. Чоч
шаҳарлари, жумладан вилоят пойтахти Мадинат
аш-Шош араб истилочилари томонидан хона-
вайрон этилди, пойтахтга ўт қўйилди. Вайрон
этилган шаҳар ўзини ўнглай олмади. Фақат
9-асрга келиб, аввалги ўрнидан 4—5 км шимоли-

ғарброқда, Бўзсув ёқасида янгитдан вужудга
келди ва яна Чочнинг пойтахтига айланиб, жа-
дал тараққий эта бошлади. Бу янги шаҳар араб
манбаларида Бинкат деб тилга олинади. Бу ном
9—10-а. ларда зарб этилган кумуш ва чақа тан-
галарда Шош ва Мадинат аш-Шош номлари
б-н бир қаторда учрайди. Бу шаҳарда ҳам ҳу-
нармандчилик ва савдо-сотиқ ривож топди. Араб-
лар кўчманчилар босқинидан ҳосилдор ерларни
муҳофаза қилиш мақсадида 8-асрнинг 70-йил-
ларида Чирчиқ водийсининг шимоли-ғарбий че-
гаралари бўйлаб, Сойлиқ қишлоғи ёнидаги тоғ-
лардан то Сирдарёгача девор қурдирганлар.
Унинг харобалари Қанпирдевор (Кандипарак)
номида сақланиб қолган. 9—10 асрларда Шош
Сомонийлар давлати таркибида бўлган.

Ёзма манбалар ва археологик тадқиқотлардан
маълум бўлишича, Бинкат шаҳрининг ўрни Тош-
кентнинг тўрт даҳасидан, асосан учтаси: Себзор,
Кўкча, Бешёғоч ҳудудида жойлашган бўлиб, у
алоҳида-алоҳида қалин деворлар б-н ўраб олин-
ган тўрт қисм: арк (ўрда), шаҳристон (шаҳар-
нинг асосий қисми) ҳамда ички ва ташқи рабод-
лардан иборат бўлган. Ёзма манбаларда ички
рабод — рабод ал-доҳил, ташқи рабод эса ра-
бод ал-хориж номлари б-н тилга олинади. Ша-
ҳарнинг бўйи ҳам, эни ҳам бир фарсах (6—7 км)
узунликка тенг бўлган. Шаҳарнинг м-зи ҳисоб-
ланган арк ва шаҳристон қисмлари ҳозирги
Тошкентнинг Заркайнар ва Навоий кўчалари,
Чорсу ҳамда Эскижўва оралиғидаги терр-яда
жойлашган. Аркнинг саҳни бир гектар, шаҳрис-
тонники эса 15 гектарга тенг бўлган.

Шаҳар ҳокимининг саройи, қамоқхона, зарб-
хона аркнинг ичида бўлиб, жоме масжид унинг
ташқарисига жойлашган. Ҳунармандларнинг ма-
ҳаллалари, амирларнинг қароргоҳлари, ердор
феодалларнинг кўшк ва қўрғонлари ва бозори
Бинкатнинг шаҳристон, ички ва ташқи рабод
қисмларида бўлган (яна к. *Бинкат*).

10- а. охири — 12- а. ўрталарида Чоч
Қорахонийлар давлати таркибига кирди. Шу
даврдан бошлаб у Тошкент деб ҳам атала бошла-
ди. 1214—15 йилда Муҳаммад Хоразмшоҳ қора-
хитойлар қўшини ҳамда найманлар хони Кучлук
б-н жанг қилиб, Шош вилоятини улардан тортиб
олди ва вилоят душманлар қўлига ўтмаслиги
учун Шош маркази аҳолисини кўчиртириб юбор-
ди, шаҳарга ўт қўйдирди. Мўғуллар 1220 йилда
шаҳарни унчалик қаршиликсиз қўлга киритди-
лар. 13—14-а. биринчи ярмида Тошкент вилояти
Чиғатой улуси таркибида бўлиб келди. Мўғул-
лар ҳукмронлиги даврида Тошкент ўз мавқеига
кўра Мовароуннаҳрнинг бошқа шаҳарларидан
орқада турарди.

14—15-а. бошларида Тошкент Темур ва Те-
мурийлар давлати таркибида бўлди. 1410 йилда
Улуғбек ихтиёрига мулк тарзида берилди. Бу
даврда шаҳар воҳа б-н кўчманчилар дашти че-
гарасидаги кучли қалъага айланди, унинг ҳу-
дуди кенгайди, ишлаб чиқариш, савдо-сотиқ, ма-
даният ривожланди. Регистон, Шайхонтоҳур ан-
самблидаги мақбаралар, Жоме масжид ва б.
қурилди. Археологик топилмалар, меъморлик оби-
далари маҳаллий анъаналар б-н қўшни Шарқ
мамлакатлари маданияти элементлари уйғунла-
шиб кетганлигини кўрсатади.

Темурийлар ўртасида бошланган тахт учун кураш натижасида Тошкент 1485 йилда Мўғулистон хони *Юнусхон* ихтиёрига ўтди ва унинг қароргоҳига айланди. Лекин у кўп ҳукмронлик қилмай, 1487 йилда Тошкентда вафот этди. Юнусхондан сўнг тахтга унинг ўғли Султон Маҳмудхон ўтирди. Лекин унинг ҳукмронлиги ҳам кўпга бормади. 1503 йилда Тошкентни Шайбонийхон эгаллаб, шаҳарни бошқаришни ўз амакилари — Суюнчхўжахон ва Кўчкинжихонга топширди. Шайбонийлар сулоласи даврида Тошкент яна ободонлашиб, Туркистоннинг ҳунармандлик, савдо-сотиқ ва маданий марказларидан бирига айланди. Шаҳар янгитдан девор б-н ўралди. Меъморлик обидалари қад кўтарди, уларнинг айримлари (*Шайхонтоҳур мақбараси, Кўкалдош мадрасаси, Бароқхон мадрасаси*) бизнинг давримизгача етиб келган. Шайбонийлар давридан бошлаб тарихий манбаларда Тошкент номи ижтимоий-сиёсий воқеалар муносабати б-н нисбатан тез-тез учрай бошлади.

1558 йилда Тошкент қирғиз-қайсақлар қамалига бардош берди. 1579 йилда шаҳарни Бухоро хони Абдуллохон II босиб олди. 1588 йили шаҳар аҳолиси Абдуллохон II ноиби, Тошкент вилоятининг ҳокими Ўзбекка қарши исён кўтарган. Исёнчилар бирмунча муддат қозоқ султони Жоналини ҳоким қилиб ушлаб турди. Лекин кўпга бормай исён бостирилди. 1597 йилда шаҳарни қозоқ хони Таваккал (1598 йилда вафот этган) босиб олди. Оз фурсат ўтмай Тошкент яна Бухоро хонлигига ўтди: Аштархонийлардан Имомқулихон қозоқларни тор-мор келтириб, 1611 йилдан ўз ўғли Искандарни Тошкентга ноиб қилиб тайинлади. Шаҳар аҳолиси исён кўтариб, Искандарни ўлдиришди. Бундан ғазабланган Имомқулихон Тошкент аҳолисидан қаттиқ ўч олиб, уларни қирғин қилди. 18-а. нинг биринчи чорагида Тошкент яна қозоқ хонлари қўл остига ўтиб, то 1740 йилга қадар уларга тобе бўлди.

Тошкент воҳасининг кўчманчилар дашти б-н чегараланиши ўтроқ аҳоли б-н қўшни дашт кўчманчилари ўртасида озиқ-овқат ва ҳунармандчилик маҳсулотлари алмашиш имконини берарди. Шу б-н бирга, Тошкентнинг бундай жойлашиши феодал қўшинлари томонидан таланиши учун ҳам қулай шароит яратарди. Тошкент шаҳри ҳарбий мақсадда чўлга кетаётган ва ундан қайтаётган ҳукмдорларнинг дам олиш жойи сифатида ҳам маълум эди.

17—18-а. ларда Тошкентнинг Россия б-н савдо-сотиқ ва иқтисодий алоқалари бирмунча йўлга қўйилди. Тошкент савдогарлари Сибирь шаҳарларига бориб савдогарчилик қила бошладилар. 1739 йил Оренбургдан Тошкентга биринчи рус савдо карвони келди.

18-а. ўрталарида гарчи шаҳар қўлдан-қўлга ўтиб турган бўлса-да, Тошкент тўрт қисмга — Шайхонтоҳур, Себзор (Қаффол Шоший), Кўкча (Шайх Зайниддин), Бешёғоч (Зангиота) даҳаларига бўлиниб, уларнинг ҳар бирини мустақил ҳоким бошқарган. Тошкент тарихида бу давр чор (тўрт) ҳокимлик даври деб аталган. 1784 йил Шайхонтоҳур даҳаси ҳокими *Юнусхўжа* қолган уч даҳа ҳокимлигини ҳам ўз тасарруфига олиб, Тошкентда феодал тарқоқликка чек қўйди (қ. *Даҳа, Чорҳокимлик*) ва мустақил Тошкент давлатини ташкил этди. Тошкент давлати гарчи Ўрта Жуз султонлари, айниқса Қўқон хонлари тазйиқида бўлсада, у қарийб 20 йил умр кўрди. Юнусхўжа ўз давлатининг сиёсий ва иқтисодий мавқеини мустаҳкамлаш учун Рус ҳукумати б-н алоқалар ўрнатишга ҳаракат қилди. 1802 йилнинг кузида у вазири аъзам Муллажон Охун домулло Маҳзум бошлиқ 7 кишидан иборат Тошкент элчилигини Петербургга юборди. Элчиликнинг асосий мақсади Рус ҳукумати б-н савдо шартномасини тузиш, ундан 500 аскарий милтиқ, 1000 пуд мис, шунингдек тўп қуювчи мутахассисни 5 йилга Тошкентга юборишини илтимос қилиш каби масалалардан иборат эди. 1803 йил март ойида Тошкент элчилари император Александр I ва давлат канцлери ҳамда ташқи ишлар министри граф А. Воронцов қабулида бўлишди.

19-а. бошларида Тошкентни Қўқон хонлиги босиб олди. Бу даврда шаҳар терр-яси 16 км² ни, аҳолиси 80 минг (баъзи манбаларда 100 минг) кишини ташкил этарди. Шаҳарда ҳунармандчилик — тўқимачилик, ёғоч ўймакорлиги, дегрезчилик, темирчилик, кўнчилик, косибчилик, кулолчилик ва б. ривожланган эди. Кўплаб новвойхоналар, чойхоналар, дўконлар бор эди. Шаҳар ҳунармандчилигининг деярли барча соҳалари маҳаллий хом ашё ҳисобига ишларди. Кўпчилик маҳалла аҳолиси қишда бирор касб-ҳунар б-н шуғулланиб, ёзда шаҳар ташқарисидаги ер (мавзе)ларда деҳқончилик ва боғдорчилик қилган. 20-а. бошларида 280 га яқин маҳалла, 170 мавзе бўлган.

Қўқон хонлигининг Россия б-н савдо алоқалари кенгайиши туфайли хонликдаги энг йирик шаҳар ҳисобланган Тошкент иқтисодий жиҳатдан бирмунча юксалди. Лекин Қўқон хонлигига тобелик шаҳарнинг ҳар жиҳатдан ривожланишига монелик қилар эди. Тошкент ҳокимлари ва беклари Қўқон хонлигига қарши бир неча бор бош кўтариб, қисқа муддат мустақилликка ҳам эришдилар. Бухоро хонлиги ҳам Тошкентни босиб олишга бир неча марта уриниб кўрди. Доимий урушлар, солиқларнинг муттасил кўпайиб бориши, амалдорларнинг ўзбошимчаликлари, зулмнинг авж олиши аҳолининг сабр косасини тўлдириб, халқ қўзғолонлари чиқишига сабаб бўларди. Улардан энг йириклари 1847 ва 1863 йилларда бўлиб ўтган шаҳарликларнинг қўзғолонларидир.

Тошкент тарихидаги янги босқич бутун Туркистон каби унинг Россия империяси томонидан босиб олиниши б-н боғлиқ. Россия капитализмининг савдо-сотиқни кенгайтиришга интилиши, бундан ташқари, ташқи сиёсатга тааллуқли сабабларга кўра, рус чоризми Туркистонга кириб келди. 1864 йилда подшо қўшинлари Тошкентга яқинлашиб келдилар, бироқ шаҳарни эгаллай олмадилар. Фақат 1865 йилнинг июнь ойидагина Тошкентни босиб олишга муваффақ бўлдилар. Тошкент 1867 йилда ташкил этилган Туркистон генерал-губернаторлиги ва Сирдарё области маркази бўлиб қолди (қ. *Тошкентнинг босиб олиниши*).

Подшо маъмурлари Туркистонда ўз манфаатларини кўзлаб, жуда катта терр-ядаги маҳаллий аҳолига, жумладан Тошкент аҳолисига нисбатан жабр-зулм ва ҳақсизликларни кучайтириб, мустамлакачилик сиёсатини олиб борди. Шу б-н бирга, Туркистонга кириб келган капиталистик муносабатлар мавжуд ижтимоий-иқтисодий муносабатларга қараганда анча илғор эди. Бу Тошкентнинг Россия марказий областлари б-н иқтисодий алоқалари кучайишида, аҳолисининг сони ўсишида (қ. *Аҳолиси*), шаҳарда капиталистик типдаги кичик саноат корхоналарининг пайдо бўлишида ҳам ўз аксини топди. 1885—95 йилларда 28 янги саноат корхонаси пайдо бўлди, 20-а. бошларига келиб, саноат корхоналари сони 53 тага етди. Улар орасида 10 пахта тозалаш, 9 кўнчилик, 4 пиво пишириш, 3 чўян қуйиш, механика ва б. корхоналар бор эди. Саноат корхоналари, савдо идоралари ва европача маданий-маърифат муассасалари Тошкентнинг Янги шаҳар қисмида жойлашган эди (қ. *Эски шаҳар, Янги шаҳар*). Бу ҳол ҳам мустамлакачилик режимининг ёрқин белгиларидан бири эди. Закаспий (1899) ҳамда Оренбург (1906) темир йўлларининг қурилиши Тошкент иқтисодий алоқаларининг ривожланишига имконият берди. Тошкент бутун Туркистоннинг асосий темир йўл тугуни, савдо-сотиқ маркази бўлиб қолди. Турли савдо фирмалари, маданий муассасалар бинолари, хусусий уйлар қурилиши жадаллашди. 1901 йил *кўнка* ишга туширилди. Туркистон подшо Россияси томонидан босиб олиниши б-н, албатта, биринчи навбатда, мустамлакачилик империясини мустаҳкамлаш мақсадида, ўлканинг табиий бойликларини, унинг тарихий-маданий ўтмиши ва ҳозирги кунини ўрганиш ва тадқиқ қилиш жадаллашди. Бу ерда географ П. П. Семенов-Тян-Шанский, табиатшунослар Н. А. Северцов, А. П. Федченко, геолог И. В. Мушкетов ва б. иш олиб бордилар. Н. И. Веселовский, В. В. Бартольд ва б. Туркистон халқлари тарихи ва маданиятига оид материалларни тўплаб ўргандилар. Айни вақтда нодир қўлёзма ва моддий маданият осори атиқалари подшо кутубхонаси ва томошахоналарига жўнатиб турилди. Тошкентда ишлаган бир неча рус олимларининг шахсий кутубхоналаридан, шунингдек Петербург, Москва ва б. шаҳарларнинг илмий ва маданий муассасаларидан юборилган адабиётлар Туркистон халқ жамоат кутубхонаси (ҳозирги *Навоий номидаги Ўзбекистон Республикаси кутубхонаси*) нинг илк фондини ташкил этди. Тошкентда бир қанча тўгараклар, жамиятлар, жумладан Туркистон археология ҳаваскорлари тўгараги, Россия география жамиятининг Туркистон бўлими, Туркистон медицина жамияти ва б. га асос солинди. Китоб босиш ва газета нашр этиш ишлари йўлга қўйилди. (қ. *Китоб нашри, Матбуот*), илмий муассасалар (Тошкент астрономия обсерваторияси, Туркистон қишлоқ хўжалик тажриба станцияси) ташкил қилинди, шифохоналар ва дорихоналар очилди. 1892 йилда Янги шаҳарнинг Наманган проспектида (ҳозирги Жуковский кўчасида) дастлабки касалхона ишга туширилди. Илғор рус педагоглари ўша вақтда Тошкентда мавжуд бўлган рус-тузем мактаблари ва янги усул мактабларида дунёвий фанларни ўқитиш ишига ҳисса қўшдилар.

Подшо ҳукумати Тошкентга бадарға қилган революцион ғояли кишилар (қ. *Бадарға қилинганлар*) бу ерда ишчилар, зиёлилар онгига таъсир кўрсатдилар. «Народная воля» ташкилоти аъзолари Д. Л. Иванов, Б. И. Хомутов, I Интернационал Бош кенгаши аъзоси Г. Лопатин ва б. Тошкентда яшаб, революцион тарғибот ишларини олиб бордилар.

20-а. бошларида Тошкентда яширин иш олиб борган ишчиларнинг революцион тўгараклари пайдо бўлди (қ. *Марксистик тўгараклар*). Кейинчалик уларга социал-демократлар, большевикларнинг таъсири кучайди. Тошкентнинг Янги шаҳар қисмида иш ташлашлар, маёвкалар бошланди. Бу даврга келиб Тошкент империя жанубида революцион ҳаракат марказларидан бирига айланди ва бу мавқеини 1917 йил Октябрь революциясигача сақлаб қолди. Петрограддаги Октябрь қуролли қўзғолони ғалабасидан кейин Тошкентда март ойида Муваққат ҳукуматнинг Туркистон комитети тузилди. Бу б-н бир вақтда Тошкент ишчи ва солдат депутатлари Советлари тузилиб, ўлкада қўш ҳокимият пайдо бўлди. 1917 й. 1 (14) ноябрда Тошкентда Совет ҳокимияти ўрнатилди (қ. *Октябрь қуролли қўзғолони*).

1918 йилнинг апрелидан бошлаб Тошкент Туркистон АССР пойтахти бўлиб қолди. Шу йилнинг июнь ойида Тошкентда большевикларнинг I ўлка съезди бўлиб ўтди. Бу съезд партия ташкилотларини Туркистон Коммунистик партиясига ташкилий жиҳатдан расмийлаштириш жараёнини ниҳоясига етказди. Туркистон Компартияси Россия Коммунистик (большевиклар) партиясининг ажралмас таркибий қисми бўлиб қолди.

Гражданлар уруши йилларида (1918—20) Тошкент зўрлик б-н Туркистон миқёсида большевикларнинг зўравонликка асосланган тартибини қабул қилмаган кучларга қарши кураш марказига айлантирилди. 1918 йил большевиклар партияси раҳбарлигида «контрреволюцион ташкилот» деб аталган Муваққат комитетнинг фаолияти бартараф қилинди. 1919 йил Осиповнинг советларга қарши исёнини бостирилди. Тошкентда Бутун Россия МИК ва РСФСР ХКС нинг Туркистон комиссияси иш олиб борди. Туркистон фронтининг штаби, сўнгра эса РСФСР ХКС нинг В. И. Ленин имзо чеккан декрет б-н тузилган Туркистон ҳарбий округи штаби ҳам Тошкентда жойлашди.

Лениннинг «Туркистондаги коммунист ўртоқларга» деган хати Тошкентга юборилган эди. Бу хат партиянинг Туркистонда Совет ҳокимиятини мустаҳкамлашда муҳим роль ўйнади.

Тошкент пролетариати Туркистон ўлкасида Совет ҳокимиятини ўрнатиш ва мустаҳкамлашга бошчилик қилди. Совет ҳукумати Тошкент пролетариатининг бу ролини юксак баҳолади. 1924 йилнинг 14 апрелида Бутун Россия МИК Президиуми қарори б-н Тошкент пролетариати Қизил Байроқ ордени б-н мукофотланди.

1930 йилдан Тошкент (1930 йилгача — Самарқанд) Ўзбекистон ССР пойтахти бўлди.

Дастлабки беш йилликлар даврида шаҳарда катта-катта корхоналар қурилди. Улар орасида Ўзбекистон оғир индустриясининг тўнғич корхонаси — Тошкент қишлоқ хўжалик машинасозлиги заводи бор эди. Мамлакатдаги энг кат-

та комбинатлардан бири — Тошкент тўқимачилик комбинати қурилди. Тошкентда металлсозлик ва машинасозлик, электр энергетикаси ва нефть маҳсулотларидан тортиб, турли-туман енгил саноат ва тўқимачилик маҳсулотларини ҳам ишлаб чиқарадиган завод ва фабрикалар барпо этилди. Тошкент Ўрта Осиёнинг энг катта маъмурий сиёсий, саноат ва маданият марказига айлана борди. 1920 йилда Тошкентда Туркистон халқ ун-ти негизида Туркистон ун-ти (ҳоз. Тошкент ун-ти) ташкил этилди.

Тошкент университети Ўрта Осиёда мутахассис кадрлар тайёрланадиган энг катта илм маскани бўлиб қолди. Маданиятни ривожлантиришда муҳим роль ўйнади. Унинг негизида урушгача 16 олий ўқув юрти барпо этилди (қ. *Тошкент университети*).

Тошкентда саноат районларининг пайдо бўлиши шаҳарни янгитдан қайта қуришни тақозо этди. Кўплаб турар жойлар, жамоат бинолари, болалар ва медицина муассасалари қуриш бошланди. Транспорт магистраллари схемаси ишлаб чиқилди, боғлар, хиёбонлар, сунъий кўллар барпо этилди. 1939 йилда Тошкент терр-яси 90 $км^2$ ни, аҳолиси 550 минг кишини ташкил этди.

Улуғ Ватан урушининг дастлабки кунлариданоқ шаҳар саноати олдида муҳим ва шошилинч вазифалар пайдо бўлди. Шаҳар маҳаллий саноати ва ҳунармандчилик корхоналарининг асосий қисми армия учун зарур кийим-кечак тикишга мослашди. 1941 йилнинг июнида Тошкент шаҳар партия комитети уруш шароитида мудофаа-оммавий ташкилотларнинг иши ҳақида қарор қабул қилди. 1942 йилнинг бошларига келиб, Тошкент саноат корхоналарининг қарийб ярми тўлиқ ёки қисман ҳарбий маҳсулотлар ишлаб чиқаришга киришди. Шу б-н бирга, мамлакатнинг ғарбий, фронтга яқин районларидан кўчириб келтирилган 50 дан ортиқ корхонани қисқа муддат ичида шаҳар терр-ясида жойлаштириб, ишга тушириш лозим эди. Бу корхоналар орасида В. Чкалов номидаги Москва авиация заводи, «Ростсельмаш», «Электрокабель» ва б. корхоналар бор эди. Ҳарбий аҳамиятга эга бўлган корхоналарни жойлаштириш учун 150 минг $м^2$ дан ортиқ ишлаб чиқариш бинолари қурилди ва реконструкция қилинди, ускуналарни монтаж қилиш ва янги объектлар қурилишида 115 мингга яқин киши қатнашди. 1941 йил Тошкентда 137 корхона бўлиб, улардан 64 таси ҳарбий маҳсулотлар ишлаб чиқарар эди. 1943 йил Тошкент саноати 1940 йилдагидан 3 баравар ортиқ маҳсулот берди. Уруш йилларида Тошкент саноати тузилиши тубдан ўзгарди. Агар 1940 йилда тўқимачилик, енгил ва озиқ-овқат саноати салмоғи 81% ни ташкил этган бўлса, 1941 йил оғир саноат 60% ни ташкил этди, етакчи ўринни машинасозлик ва металлсозлик саноати эгаллади.

Тошкент меҳнаткашларининг ташаббуси б-н қисқа муддат ичида Шимолий Тошкент канали қазиб тугалланди (1942 йил 5 майда ишга туширилди).

Уруш йилларида шаҳарда 20 га яқин госпиталь (7650 ўринли) ташкил этилди. Фабрика, завод, муассасаларнинг жамоалари, санитария дружиналари, мактаб ўқувчилари, адабиёт ва санъат арбоблари ярадор ва бемор жангчиларни оталиққа олдилар.

Тошкентга кўчириб келтирилган болалар уйларини жойлаштириш учун шаҳарнинг энг яхши бинолари ажратиб берилди. Етим болалар алоҳида ҳисобга олинди, ўсмирлар фабрика-завод шогирдлиги мактабларига, ҳунар ва темир йўл билим юртларига юборилди. Шаҳар ижроия комитетининг болаларга ёрдам кўрсатиш комиссияси шаҳар аҳолиси ўртасида маблағ тўплаш, болаларга кийим-кечаклар йиғиш ишларини олиб борди. Тошкент хотин-қизларининг чақириғига биноан эвакуация қилинган болаларни, асраб олиш бўйича оммавий ҳаракат бошланиб кетди, кўплаб оилалар бу чақириққа қўшилдилар (қ. *Шомаҳмудовлар оиласи*). Тошкент меҳнаткашлари уруш йиллари 300 минг кишини, шу жумладан 100 мингга яқин болани ўз бағрига олдилар.

Улуғ Ватан уруши йилларида Тошкент халқ хўжалиги, фан ва маданиятнинг барча соҳалари бўйича юқори малакали кадрлар тайёрлаш марказига бўлиб қолди. Бу ерда СССР ФА нинг 375 йирик олим ва илмий ходимлари ишлади. 1943 йили ЎзССР ФА ташкил этилди, 23 илмий тадқиқот муассасаси фаолият кўрсатди. Тошкентда олий ўқув юртлари, шунингдек, Москвадан эвакуация қилинган геодезия, аэрофотосъёмка ва картография инженерлари, автомобиль йўллари қурилиши, архитектура, планлаштириш ин-тлари, Киев индустрия ин-ти ва б. ишлаб турди.

Уруш йилларида Тошкентнинг 10 театрига мамлакатнинг бошқа шаҳарларидан кўчириб келтирилган яна 8 театр, жумладан Москва Революция театри, Франко номидаги Киев театри ва б. қўшилди. Тошкентда бошқа шаҳарлардан эвакуация қилинган машҳур композиторлар, ёзувчилар, адабиётшунослар, таржимонлар яшаб, ижод этдилар. Тошкентда яшаган машҳур архитекторлар шаҳарнинг меъморий ривожига катта таъсир кўрсатдилар. Навоий номидаги театр, Муқимий номидаги театр бинолари қурилиши бунга мисол бўла олади.

Тошкентликлар фронт майдонларида ҳам қаҳрамонлик кўрсатдилар. Тошкентликлардан 13 киши Совет Иттифоқи Қаҳрамони унвонига сазовор бўлди. Улуғ Ватан уруши мавзуи Тошкентнинг кўплаб ёдгорликлари, кўча ва майдонлари номларида, обелисклар ва мемориал лавҳаларда ўз аксини топди.

Улуғ Ватан уруши ғалабасидан сўнг Тошкент саноати асосан тинчлик даври эҳтиёжлари учун маҳсулотлар ишлаб чиқаришга киришди. 1946—50 йилларда барча машинасозлик корхоналари техник жиҳатдан қайта жиҳозланди, кенгайтирилди. 1950 йил саноат ишлаб чиқариш ҳажми урушдан олдинги даврдагига нисбатан 2,9 марта ортди.

Тошкент терр-яси анча кенгайиб, 1946 йил 130 $км^2$ ни ташкил этди. 50-йиллар охири — 60-йиллар бошларида кўп қаватли янги турар жойлар, саноат зоналари барпо этила бошлади. Ободонлаштириш ишларига, водопровод, канализация тармоқларини қуришга бирмунча аҳамият берилди. 1947 йилдан шаҳар кўчаларидан троллейбус қатнай бошлади. Шахсий уйлар қуриш анча ривожланди. 1946—58 йиллар давомида 1 млн. $м^2$ дан ортиқ уй-жой қурилди.

1966 йил 26 апрелда юз берган Тошкент зилзиласи натижасида кўпгина саноат корхоналари, маданият, медицина, маиший хизмат, мактабгача тарбия муассасалари, мактаблар шикастланди (қ. *Зилзила*). Қардош республикаларнинг ёрдами ва иштироки туфайли 3,5 йилда зилзила оқибатлари тугатилди. Янги турар жойлар, микрорайонлар, меъморлик ансамбллари, маҳобатли жамоат бинолари барпо этилди (қ. *Архитектура ва шаҳарсозлик*).

Ҳозирги Тошкент — мустақил Ўзбекистон Республикасининг сиёсий маркази. Унда Ўзбекистон Президенти қароргоҳи, Ўзбекистон Республикаси Олий Кенгаши, Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси жойлашган.

Тошкент территорияси — 256 $км^2$. Аҳолисининг сони 20120 минг (1991) киши бўлиб, МДҲда тўртинчи ўринда (Москва, Санкт-Петербург, Киевдан кейин) туради. Бу ерда юздан зиёд миллат ва элатларнинг вакиллари яшамоқда (қ. *Аҳолиси*).

Тошкент — республиканинг йирик саноат марказларидан бири. Шаҳарда халқ хўжалигининг деярли барча соҳаларига доир 200 дан зиёд корхона ишлаб турибди. Тошкентнинг саноат ишлаб чиқариш ҳажми 5 миллиард сўмга яқинлашиб қолди. Агар бу рақам республика саноат ишлаб чиқариши умумий ҳажмига таққосланса, унинг салкам бешдан бир қисмини ташкил этади. Тошкент қишлоқ хўжалик ва тўқимачилик машинасозлигининг йирик маркази. Турли кабеллар, трактор ва автомобиль прицеплари, пахта териш, чигит экиш, кўсак чувиш машиналари, булардан ташқари, ип йигириш ва калавалаш машиналари ҳам ишлаб чиқарилмоқда. Тошкентда енгил ва озиқ-овқат саноати ҳам бирмунча ривожланган. Тошкент тўқимачилик комбинати республика ип-газлама маҳсулотининг асосий қисмини ишлаб чиқаради. «Қизил тонг», «Малика» ишлаб чиқариш бирлашмалари ва б. ишлаб турибди.

Тошкент — Ўрта Осиёдаги энг йирик транспорт узели, аэропорти халқаро аҳамиятга эга. Шаҳарда 2 темир йўл вокзали, 2 аэропорт, 5 автостанция ишлайди. Бу ердан Тошкент — Оренбург — Москва, Тошкент — Красноводск, Тошкент — Наманган — Андижон ва б. темир йўллар, Қобул, Деҳли, Қарочи, Истанбул ва Осиёнинг кўпгина шаҳарларига халқаро ҳаво йўллари ўтади. Шаҳардан бир неча муҳим автомобиль йўли бошланади, улардан энг йириги — Катта Ўзбекистон тракти. Шаҳар ички қатнови метрополитен, троллейбус, автобус, трамвай, такси орқали амалга оширилади.

Тошкентда илмий, маданий-маърифат муассасаларининг кенг шохобчалари мавжуд.

Тошкентда ноёб меъморлик ёдгорликлари сақланиб қолган (*Юнусхон мақбараси, Қаффол Шоший мақбараси, Кўкалдош мадрасаси, Бароқхон мадрасаси* ва б.).

Ўзбекистон пойтахтини ҳақли равишда тинчлик, дўстлик ва қардошлик шаҳри деб аташади. Бу ерда ижтимоий тараққиёт, фан, техника, маданият ва санъат масалаларига бағишланган халқаро миқёсдаги анжуманлар мунтазам ўтказилади. 1958 йил октябрда Тошкентда Осиё ва Африка мамлакатлари ёзувчиларининг биринчи конференцияси бўлиб ўтди. Бу конференция Осиё ва Африка қитъалари ёзувчилари ҳамкорлигини мустаҳкамлаш ҳаракатига асос солди ҳамда «Тошкент руҳи» тушунчаси — тинчлик ва халқлар бахт-саодати йўлида бир-бирини тушуниш ва ҳамкорлик қилиш руҳи тушунчасини қарор топтирди. Халқларнинг тинчлик ва халқлар ижтимоий тараққиёт озодлиги учун биргаликдаги кураш ғоялари Осиё, Африка ва Латин Америкаси мамлакатларининг анъанавий Тошкент кинофестивали шиори бўлиб қолди.

1966 йил Ҳиндистон б-н Покистон раҳбарларининг Тошкентдаги учрашуви ва бу учрашувда улар бир битимга келиб, Тошкент декларацияси қабул қилиниши икки давлат — Покистон ва Ҳиндистон ўртасида тинчликка эришиш имконини берди.

Тошкентликлар дунёнинг кўпгина шаҳарлари билан узвий дўстлик алоқалари ўрнатганлар. Тошкент дунёдаги 9 шаҳар: Тунис, Патиала, Қарочи, Триполи, Марокаш, Скопье, Сиэтл, Мапуту, Урумчи б-н биродарлашган (1991). 1961 йилдан биродарлашган шаҳарлар жаҳон федерацияси аъзоси (қ. *Биродарлашган шаҳарлар*).

1986 йилда Тошкентда Совет хотин-қизлари комитетининг ташаббуси б-н Халқаро тинчлик йили доирасида Осиё — Тинч океан региони вакиллари тўпланишди. 1989 йил уларнинг иккинчи учрашуви «Хотин-қизлар тинчлик учун ва тинчлик хотин-қизлар учун» шиори остида ўтди. Бу воқеа катта қизиқиш уйғотди. Анжуман хотин-қизларнинг жамиятдаги аҳволига, уларнинг ер юзида тинчликни мустаҳкамлашдаги ролига алоқадор кўпгина муаммоларни кўтарди.

1983 йилнинг сентябрида ЮНЕСКО қарори б-н тинчлик ва дўстлик шаҳри Тошкентнинг 2000 йиллиги нишонланди. Ушбу сана муносабати б-н Тошкентда катта байрам маросимлари ўтказилди. Шаҳар меҳнаткашларининг Т. ни қуришдаги катта хизматлари, Улуғ Ватан урушида ғалабага қўшган ҳиссаси, хўжалик ва маданий қурилишдаги эришган ютуқлари учун ҳамда асос солинганига 2000 йил бўлиши муносабати б-н 1983 йил 31 августда Тошкент СССР Олий Совети Президиуми томонидан Ленин ордени б-н тақдирланди.

1989 йилда Т. халқаро тинчлик йили тадбирларига фаол иштирок этганлиги муносабати б-н Бирлашган Миллатлар Ташкилотининг қарори б-н Тошкентга «Тинчлик элчиси» фахрий унвони берилди.

Азим шаҳримиз Тошкентнинг шон-шуҳрати қанчалик юксак бўлмасин, унинг сўнгги йиллардаги мавқеи, ривожланиш суръатлари умуман йирик шаҳарлар даражасидан орқада қолмоқда. Шаҳарда уй-жой қурилиши суръати, касалхоналарда ўринлар сони талаб даражасидан паст. Зилзиладан кейин қурилган кўп қаватли биноларнинг сифати бирдек талабга жавоб бермайди. Айниқса пойтахтнинг эски шаҳар қисми хўжалигида ҳал қилинмаган муаммолар жуда кўп. Шайхонтоҳур, Собир Раҳимов, Юнусобод районлари меҳнаткашлари марказий иссиқлик таъминоти, канализация, газ таъминотидан фойдаланиш имкониятлари чекланган. Кўпгина йирик корхоналар ва комплекслар демография ва экология вазиятини ҳисобга олмай қурилди. Пойтахт аҳолисининг табиий-иқтисодий шароит-

ларига ва ижтимоий-экологик манфаатларига
хилоф равишда шаҳарда ўнлаб саноат объект-
лари барпо қилинди.

Бугина эмас, Тошкент саноати қанчалик ри-
вожланмасин, умуман шаҳар хўжалиги собиқ
марказдан ва б. ривожланган минтақалардан
тайёр маҳсулот етказиб берилишига бутунлай
қарам бўлиб қолган эди. Марказнинг хукмрон-
лиги шаҳардаги миллий қадриятларнинг йўқолиб
боришига, унинг қиёфасида шарқона кўриниш-
ларнинг нураб боришига ҳам олиб келмоқда эди.

1991 й. 31 августда Тошкентда Ўзбекистон
мустақиллиги эълон қилинди. Ҳар йили биринчи
сентябрь Ўзбекистон Республикаси Мустақиллик
куни сифатида байрам қилинадиган бўлди. 1991 й.
29 декабрда республикамиз халқлари мустақил
Ўзбекистон учун якдиллик б-н овоз бердилар. Ўз-
бекистон Республикасининг Президенти илк бор
умумхалқ овоз бериш йўли б-н сайланди. Худди
шу 29 декабрь Ўзбекистон пойтахти аҳолиси
учун ҳам унутилмас кун бўлиб қолди. Улар бирин-
чи бор Тошкент шаҳар Ҳокимини сайладилар.
Демак, шаҳримизда бошқарувнинг тарихий, мил-
лий шакли тикланди.

Тошкентда мустақиллик шарофатидан келиб
чиқиб ҳам сиёсий-иқтисодий, ҳам маънавият со-
ҳаларида туб ислоҳотлар қилина бошлади. Иқти-
содиёт соҳасида бозор муносабатларига ўтилиши
талаблари асосида бизнес, ишбилармонликни, хо-
рижий сармоялар киритилишини рағбатланти-
риш, янги банк-кредит тизимини барпо этиш,
мулкни хусусийлаштиришга доир бир қанча
амалий тадбирлар кўрилди. Шаҳарда хорижий
мамлакатлар соҳибкорлари б-н ҳамкорликда
қўшма корхоналар очиш ривож топа бошлади.

Ўзбекистон ҳукумати 1990 йил январь ойида
«Тошкент аҳолисининг ҳаёти таъминотини тубдан
яхшилаш ва шаҳарнинг тарихий районларини
таъмирлашни жадаллаштириш юзасидан 1991—
95 йилларга мўлжалланган биринчи навбатдаги
чора-тадбирлар тўғрисида» қарор қабул қилди,
унда камчиликларни бартараф этиш юзасидан
аниқ вазифалар белгиланди. Шу вазифалар
асосида Тошкентда ишлаб чиқариш қурилиши-
ни кескин қисқартириш, илгари қурилган ва
ишлаб турган объектларда ҳам қатъий тартиб
ўрнатишга киришилди. Шаҳарга керак бўлмаган,
унга зиён етказадиган, табиий муҳитни бузади-
ган корхоналар, ташкилотлар, омборлар ёпили-
ши ёки шаҳардан ташқарига кўчирилиши мақсад-
га мувофиқ топилди. Уй-жой қурилиши суръатла-
рини жадал ошириб, янги уй-жой мавзеларида
ҳам, шунингдек Тошкентнинг Эски шаҳар қис-
мида ҳам уларнинг ўзига хос хусусиятларини
эътиборга олиб, бутун ижтимоий инфраструкту-
рани комплекс ривожлантиришга алоҳида эъти-
бор берила бошланди. Шаҳарнинг меъморий
қиёфасини, анъанавий турмуш тарзини ва ма-
ҳаллалараро алоқаларини сақлаб қолиб, унинг
тарихан таркиб топган қисмини тубдан таъмир-
лаш ва ободонлаштириш йўлида катта ишлар
мўлжалланди. Тошкентда 200 дан ортиқ меъ-
морчилик ёдгорлиги бор. Уларнинг бирортаси
ҳам шаҳарликларнинг диққат-эътиборидан чет-
да қолмаслиги керак.

Алишер Навоий ҳайкали. Ўзбекистон миллий боғида.

А

АБАЙ КЎЧАСИ, Туроб Тўла
кўч. ва Хуршид кўч. оралиғида,
Т. маркази ғарбида, уз.— 1,2 км.
Қозоқ ад. асосчиси Абай Қўнон-
боев (1845—1904) номи б-н атал-
ган. Т. зилзиласи (1966) дан ке-
йин шаҳарни қайта қуришда
юзага келган. Кўчага янги
қурилган турар жой квартал-
лари («Марказ-13», «Лабзак»,
«Жангоҳ» массивлари) туташ-
ган. А. к. да Қурилиш давлат
к-ти, Меҳнат вазирлиги, Нарх-
лар давлат к-ти, Давлат арби-
тражи, Ўзбекистон зиёлилари
илмий-маърифий уюшмаси респ.
ва Тошкент обл. правлениелари
жойлашган, 4-стоматология по-
ликникаси, ҳаммом ва б. бор;
яқинида «Алишер Навоий»,
«Пахтакор» ва «Ўзбекистон»
метро ст-ялари жойлашган.

АББОСОВ Шухрат Солиҳович
(1931), кинорежиссёр, СССР
халқ артисти (1981). 1946 дан
Т. да. Тошкент театр ва рассом-
лик санъати ин-тини тугатган
(1954). 1959—89 йиллар «Ўз-
бекфильм» киностудиясида реж.
(1982—86 йилларда директор).
1989 дан «Суғдиёна» киностудия-
сининг бадиий раҳбари. Машхур
фильмлари: «Маҳаллада дув-дув
гап» (1960), «Сен етим эмас-
сан» (1963), «Қалбингда қуёш»
(1966), «Тошкент — нон шаҳ-
ри» (1967), «Севги можароси»
(1971), «Абу Райҳон Беруний»
(1974), «Оловли йўллар» (17 се-
рияли телефильм, 1975 — 84)
«Катта урушдаги кичик одам»
(1989) ва б. Ҳамза номидаги
ЎзССР Давлат мукофоти (1974)
лауреати.

АБДИРОВ Чоржўй Абдирович
(1933), микробиолог олим, Ўзбе-
кистон ФА акад. (1989). Қора-
қалпоғистонда хизмат кўрсатган
фан арбоби (1979). ТошМИни
тугатган (1955). ТошМИ микро-

биология каф. ассистенти (1958—61), ЎзССР ФА Қорақалпоғистон филиалида катта илмий ходим (1961—69), Ўзбекистон тери-венерология илм.-тадк. ин-ти Қорақалпоғистон филиали директори (1969), Қорақалпоғистон АССР Соғлиқни сақлаш министри (1969—76), Нукус давлат ун-ти ректори (1976—85), Ўзбекистон Соғлиқни сақлаш министрлиги клиник ва экспериментал мед. илм.-тадк. ин-тида бўлим мудири (1985 дан). Асосий илмий ишлари микробиология ва иммунология масалаларига, хусусан айрим касалликлардаги иммунологик масалаларга бағишланган.

АБДУЛЛА АВЛОНИЙ, қ. *Авлоний.*

АБДУЛЛА ҚАҲҲОР (тахал.; фам. — Қаҳҳоров) (1907 — 1968), Ўзбекистон халқ ёзувчиси (1967). 1952 дан КПСС аъзоси. 1925 дан Т. да. Ўрта Осиё давлат ун-ти ишчилар (1929) ва шарқ ф-тларини (1934) тугатган. «Қизил Ўзбекистон» газ. бўлим мудири (1925), «Совет адабиёти» журн. да масъул котиб, Ўздавнашрда муҳаррир ва таржимон (1935 — 53). Ўзбекистон Ёзувчилар союзи правлениеси раиси (1954 — 56). Хикоялар («Ўғри», «Анор», 1936; «Кампирлар сим қоқди», «Асрор бобо», 1943; «Даҳшат», 1961; «Нурли чўққилар», 1966 ва б.), романлар («Сароб», 1934 — 38; «Қўшчинор чироқлари», 1951), қиссалар («Синчалак», 1958; «Ўтмишдан эртаклар», 1965; «Муҳаббат», 1967), пьесалар («Шоҳи сўзана», 1949—50; «Оғриқ тишлар», 1954; «Тобутдан товуш», 1962, қайта ишланган нашри «Сўнгги нусхалар», 1965; «Аяжонларим», 1967), адабий-танқидий ва публицистик мақолалар, очерклар, фельетонлар муаллифи. А. С. Пушкиннинг «Капитан қизи», Л. Н. Толстойнинг «Уруш ва тинчлик» (Қ. Қаҳҳорова б-н ҳамкорликда), Н. В. Гоголнинг «Ревизор», А. М. Горькийнинг «Менинг университетларим» асарларини, А. П. Чехов ҳикояларини ўзб. тилига таржима қилган. ЎзССР Олий Совети деп. (1951 — 55). СССР Давлат мукофоти (1952), Ҳамза номидаги ЎзССР Давлат мукофоти (1966) лауреати. Форобий кўч. даги Чиғатой қабристонига дафн этилган. Т. даги 212-мактаб, маҳалла А. Қ. номи б-н аталган.

Абдулла Қаҳҳор қабри устига қўйилган ёдгорлик.

АБДУЛЛА ҚАҲҲОР КЎЧАСИ (1968 гача — Заводская кўч.), Шота Руставели ва Абдулла Қаҳҳор 9-тор кўч. оралиғида. Т. маркази жанубида, уз. тахм. 2 км. Окт. рев-ясидан кейинги йилларда бу кўчага бир неча з-д жойлаштирилган (илгариги номи шундан). А. Қ. к. да 1-ёғочсозлик з-ди, экспериментал-механика з-ди, 1-темир-бетон буюмлари з-ди, р-нлараро психоневрология диспансери, 19-поликлиника, 2-стоматология поликлиникаси бор.

АБДУЛЛА ҚАҲҲОР УЙ-МУЗЕЙИ (Г. Лопатин кўч., 26), адабий мемориал музей. 1987 й. ташкил этилган. 1958—65 йилларда ёзувчи яшаган ва ишлаган уйда 1988 й. очилган. Музей фондида 2654 экспонат бор (1991). Уларнинг ичида китоб, ҳужжат, магнитофон ёзувлари, қўлёзма, фотосурат ва б. нарсалар мавжуд. Экспозиция (мемориал қисми) 2 хонадан иборат бўлиб, унда ёзувчининг иш кабинети, кутубхонаси ва меҳмонхонаси акс эттирилган.

АБДУЛЛА ҚОДИРИЙ, қ. *Қодирий.*

АБДУЛЛА ҚОДИРИЙ ПРОСПЕКТИ (1966 гача М. Горький куч. бир қисми, 1989 й. 14 ноябргача ЎзССР 50 йиллиги просп.), Амир Темур ва Ғафур Ғулом кўч. оралиғида, Т. маркази шимолида, Окт. рев-ясига қадар бу тер-р-я Шайхонтоҳур даҳаси таркибига кирган. 1974 й. Анҳор каналига кўприк қурилиб, унинг чеккасида ЎзССР ва Ўзбекистон КП 50 йиллигига атаб ёдгорлик ўрнатилган (арх. В. Е. Русанов, инж. Л. А. Драбкин). Просп. да Ўзбекистон Республикаси Олий суди, шаҳар суди, Архитектура-шаҳарсозлик Бош бошқармаси, Ўзбекистон зиёлилари илмий-маърифат уюшмаси респуб. ва вилоят правлениелари, Мелиорация ва сув хўжалиги давлат қ-ти, Бадиий буюмлар ф-каси, Маданий ёдгорликларни таъмирлаш ва асраш ин-ти. Архитектура ёдгорликларини муҳофаза қилиш. Шайхонтоҳур зонаси, Полимерлар кимёси ва физикаси, Микробиология илм.-тадк. ин-ти, «Оптика», «Ганга», «Скопле», «Обуна нашрлари» магазинлари, «Турон» меҳмонхонаси ва б. бор; яқинида «Ғафур Ғулом» метро ст-яси жойлашган.

АБДУЛЛАЕВ Абдулхақ Оксоколович (1918), мойбўёқчи рассом, Ўзбекистон халқ рассоми (1968). В. И. Суриков номидаги Москва бадиий ин-тида А. Осмёркин ва И. Чекмазоводан таълим олган (1938-41). 1926 дан Т. да. 1950 дан Респ. бадиий билим юртида дарс берган. Асарларида ранглар уйғунлиги, образларининг психологик теранлиги, характерларнинг аниқ ифодаланганлиги кузатилади. Машҳур асарлари: портретлар —«Аброр Ҳидоятов Отелло ролида» (1946), «Ойбек» (1949), «Она», «Академик Қори-Ниёзий» (1952), «Комил Яшин» (1960), «Буви ва невара» (1960), «Алишер Навоий» (1973, 1980), «Ер фарзандлари» (1973), «Сомбреродаги автопортрет» (1974), «Академик Е. Х. Тўрақулов» (1975), «Сулаймон Азимов» (1978), «Автопортрет» (1986) ва б. Манзаралар: «Анҳор бўйида оқшом» (1953), «Шафтоли гуллаганда» (1954), «Хумсонда» (1961); натюрмортлар: «Натюрморт. Олхўри» (1960), «Олма» (1962). Ҳамза номидаги ЎзССР Давлат мукофоти лауреати (1977).

Абдулла Қодирий ва Шароф Рашидов проспектлари кесишган чорраҳа.

АБДУЛЛАЕВ Жўра Абдуллаевич (1927), техника соҳасидаги олим, Ўзбекистон ФА акад. (1989). Ўзбекистонда хизмат кўрсатган фан арбоби (1980). Т. да туғилган. Ўрта Осиё Политехника ин-тини битирган (1953). ЎзССР ФА Энергетика ва автоматика ин-тида кичик илмий ходим (1957—59), катта илмий ходим (1959—60), Ўзбекистон энергетика ва автоматика илм.-тадк. ин-тида лаб. мудири (1960—76), Тошкент электротехника алоқа ин-ти ректори (1976—92). 1992 фев.дан Ўзбекистон олий ва ўрта махсус таълим вазири. Асосий илмий ишлари бошқариш системаларида ахборотларга тезкор ишлов бериш ва уларни узатиш назарияси, кўп звеноли системаларда хатоларни аниқлаш ва тузатиш, кўп звеноли элементлардаги рақамли қурилмаларнинг ишончлилиги масалаларига бағишланган.

АБДУЛЛАЕВ Лутфулла Абдуллаевич (1912), мойбўёқчи рассом, Ўзбекистон халқ рассоми (1964). Самарқанд бадиий билим юртида П. Беньков, Л. Бурэ, З. Ковалевскаядан таълим олган (1930—35). 1935 дан Т.да. Тошкент бадиий билим юртида ўқитувчи (1935—37). Машҳур асарлари: «Мулла Тўйчи Тошмуҳамедов» портрети (1938), «Агитатор канал қурилишида» (1942), «Қаҳрамонни кутиб олиш» (1947), «Дўстлар учрашуви» (1961); «В. И. Ленин ва Туркистон» расмлар туркуми (1959—70), «Ленин билан Туркистон хотин-қизлар учрашуви», «Ленин Мирзачўл харитаси олдида» ва б. Ойбекнинг «Болалик» (1963), Ғ. Ғуломнинг «Шум бола» (1964) повестлари ва б. китобларга, «Осиё устида бўрон» фильмига безаклар ишлаган, «Ўтган кунлар», «Меҳробдан чаён» ва б. фильмларга либослар эскизларини яратди. Ўзбекистон табиати акс эттган манзаралар, агитплакатлар ҳам яратди; шунингдек ҳажвий асарлари «Муштум» журн. да босилади.

АБДУЛЛАЕВ Самиғ Файзуллаевич (1917), мойбўёқчи рассом. Ўзбекистонда хизмат кўрсатган санъат арбоби (1967). Сов. Иттифоқи Қаҳр. (1944). Т. да туғилган. Тошкент театр ва рассомлик санъати ин-тини тугатган (1960). Улуғ Ватан уруши иштирокчиси. Ўзбекистон Рассомлар союзи правлениеси раиси (1945 — 55), ЎзССР Давлат санъат музейи директори (1956—88). 1988 дан пенсияда. Машҳур асарлари: «Генерал Собир Раҳимов» портрети (1945), «Тошкент комиссарлари 1919 йилда» (1958, ҳамкорликда), «Гурзуф. Баҳор» (1963), «Ленин Горкида» (1964), «Ленин Шушенскоеда» (1967), «Мевалар», (1976), «Тошкент мевалари» (1981) натюрмортлари, «Автопортрет» (1977), «Чирчиқ водийсида» (1977), «Хотира» автопортрети (1985) ва б. ЎзССР Олий Совети деп. (1947—51).

АБДУЛЛАЕВ Ҳабиб Муҳаммедович (1912—1962), геолог, давлат арбоби. ЎзССР ФА акад. (1947). СССР ФА мухбир аъзоси (1958). 1941 дан КПСС аъзоси. 1930 дан Т. да. Ўрта Осиё Индустриал ин-тини тугатган (1935). 1940 дан шу ин-тда доцент, директор, сўнгра Ўзбекистон КП МК саноат бўлими мудири, ЎзССР Халқ Комиссарлари Совети раиси ўринбосари. 1944 дан ЎзССР Давлат план комиссияси раиси. 1947 дан ЎзССР ФА вице-президенти, айни вақтда Геология ин-ти директори, петрология ва металлогения бўлими раҳбари (1947—52). ЎзССР ФА техника, геология-кимё фанлари бўлими раиси (1952—55), ЎзССР Министрлар Совети раиси ўринбосари (1955—56), ЎзССР ФА президенти (1956—62). Асосий илмий асарлари петрологиянинг назарий масалаларини ишлаб чиқиш, руда конларининг пайдо бўлиши, скарнлар ва улар б-н боғлиқ ҳолда руда ҳосил бўлиши ҳақидаги таълимотга бағишланган. А. ер қобиғида асосий фойдали қазилмаларнинг юзага келиш ва тарқалиш қонунияти назарияси муаллифи. СССР Олий Совети (1958—62) ва ЎзССР Олий Совети (1948—60) деп., Ўзбекистон КП МК аъзоси (1956 дан). Ленин мукофоти (1959), Беруний номидаги ЎзССР Давлат мукофоти (1970)

Ҳ. М. Абдуллаевга Тошкент Кимё-технология институти озиқ-овқат маҳсулотлари ишлаб чиқариш технологияси факультети биносида ўрнатилган ёдгорлик лавҳаси.

лауреати. Форобий кўч. даги Чиғатой қабристонига дафн этилган. Техника ун-ти, Геология ва геофизика ин-ти бинолари фасадига мем. лавҳа ўрнатилган. А. мем. музейи ташкил этилган. Геология ва геофизика ин-ти, Т. даги 193-мактаб, Т. даги катта кўчалардан бири ва метро ст-яси А. номи б-н аталган.

АБДУЛЛАЕВ МУЗЕЙИ (Акад. Сулаймонова кўч., 33). Ўзбекистон ФА Ҳ. М. Абдуллаев номидаги Геология ва геофизика ин-тида 1963 й. очилган. Фондида 200 дан ортиқ буюм ва ашё бор (1991). Икки залидаги экспонатлар ичида Ҳ. М. Абдуллаевнинг шахсий буюмлари, ҳаёти ва фаолияти б-н боғлиқ ҳужжат ва фотосуратлар, нашр этилган асарлари, қўлёзмалари, Ўзбекистоннинг фойдали қазилмаларидан намуналар бор. 1990 й. музейни 5000 дан зиёд киши кириб кўрган.

АБДУРАҲМОНОВ Ғулом (1910—1987), хонанда (лирик-драматик тенор), ЎзССР халқ артисти (1950). 1932 дан Т. да. Москвадаги ўзбек опера студиясининг вокал бўлимида ўқиган (1934—39). Навоий номидаги т-р (1939—55), Ўзбек давлат филармонияси (1955—81) солисти. Мусиқали драма ва операларда ижро этган асосий партиялари: Неъмат (Ғ. Зафарий, «Ҳалима»), Тошмат (Т. Жалилов, Т. Содиқов, М. Бурҳонов, А. Клумов, С. Вайнберг, Н. Ҳасанов «Ўзбекистон қиличи»), Аббос (Т. Содиқов, А. Козловский, «Даврон ота»), Аскар (У. Ҳожибеков, «Аршин мол олон»), Қодир (Т. Содиқов, Р. Глиэр, «Гулсара»), Жўра (М. Ашрафий, С. Василенко, «Бўрон»), Тоҳир (Т. Жалилов, Б. Бровцин, «Тоҳир ва Зуҳра»), Фарҳод (В. Успенский, Г. Мушель, «Фарҳод ва Ширин»), Равшан (У. Ҳожибеков, «Кўр ўғли»), Мажнун (Т. Содиқов, Р. Глиэр, «Лайли ва Мажнун») ва б. СССР Давлат мукофоти лауреати (1951).

АБДУРАҲМОНОВА Дилбар Ғуломовна (1937), дирижёр, СССР халқ артисти (1977). 1939 дан Т. да. Ғ. *Абдураҳмонов*нинг қизи. Тошкент консерваториясини скрипка (1959) ва дирижёрлик (1960) синфлари бўйича тугатган. Навоий номидаги т-р симфоник оркестрида скрипкачи (1957 дан), дирижёр (1960 дан), бадиий раҳбар ва бош дирижёр (1974—90). Репертуарида: опералар — «Аида», «Отелло» (Ж. Верди), «Травиата», (Ш. Гуно), «Фауст» (А. Холминов), «Ҳаётбахш ўлим» ров), «Пётр I» (А. Петров), «Бўрон» (М. Ашрафий, С. Василенко), «Хива ордени» (Р. Абдуллаев); балетлар — «Дон Қихот» (А. Минкус), «Спартак» (А. Хачатурян), «Анна Каренина» (Р. Шчедрин), «Оққуш кўли» (П. Чайковский), «Севги тумори» ва «Севги ва қилич» (М. Ашрафий), «Тановар» (А. Козловский), «Ойимқиз ва безори» (Д. Шостакович), «Семург» (Б. Бровцин), «Афсоналар водийсида» (У. Мусаев), «Лайли ва Мажнун» (И. Акбаров) ва б. бор. Ҳамза номидаги ЎзССР Давлат мукофоти лауреати (1973). Жаҳон ёшлари ва студентлари фестивали лауреати (Москва, 1957).

АБРОР ҲИДОЯТОВ НОМИДАГИ ТЕАТР (Уйғур кўч., 2). Ўзб. давлат драма театри. 1990 гача «Ёш гвардия» — Ўзб. давлат ёшлар драма театри. 1968 й. М. Каримовнинг «Дийдор» пьесаси билан очилган. Т-рда Ш. Азизова, Г. Жамилова, Б. Ихтиёров, Э. Масафоев, М. Ражабов, Т. Режаматов, Ҳ. Файзиев, Т. Юсупова ва б. ишлаган. Спектакллари: «Ўн саккиз ёшлигим» (М. Каримов, 1969), «Баҳс» (М. Байжиев, 1969), «Беш кунлик куёв» (Шуҳрат, 1970), «Биринчи бўса» (А. Иброҳимов, 1971), «Ташвишланманг, онажон» (Н. Думбадзе, 1973), «Ишқ қурбонлари» (Ҳамза, 1976, 1985), «Кичик фожиалар» (А. Пушкин, 1978), «Отилмаган ўқ» (Ў. Умарбеков, 1979), «Муқаддима» (Д. Валеев, 1982), «Ёш гвардия» (А. Фадеев, 1982), «Зўраки табиб» (Ж. Мольер, 1983), «Кўзлари чўлпон» (С. Азимов, Ў. Умарбеков, 1984).

Аброр Ҳидоятов номидаги театр.

«Қора камар» (Ш. Холмирзаев, 1988), «Сўнаётган юлдузлар» (А. Галин, 1988), «Алвидо ҳаёт» (Н. Эрдман, 1988), «Зиёфат» (Ш. Холмирзаев, 1989), «Искандар» (А. Навоий асари асосида, 1991) ва б. бор. Т-р труппасида Ҳ. Арслонов, Р. Ахмедова, М. Иброҳимова, Э. Комилов, М. Матчонов, Ҳ. Нурматов, М. Орипов, З. Садриева, П. Саидқосимов, Е. Саъдиев, А. Тошканбоев, Н. Тошкентбоева, О. Юнусов ва б. ишламоқда. Бош режиссёр — Б. Йўлдошев (1984 дан), бош рассом — Г. Брим. Томоша зали 446 ўринли.

АБУ АЛИ ИБН СИНО, қ. *Ибн Сино.*

АБУЛҚОСИМ ШАЙХ МАДРАСАСИ (Абдулқосим эшон, Қорахон эшон, Маъдихон қози мадрасаси деб ҳам аталган) (Халқлар дўстлиги майд.), Ўрта Осиё меъморлиги анъаналарида қурилган йирик арх. ёдгорлиги (19-а.). Ўзига туташган масжид ва ҳаммом б-н бирга қадимги Бешёғоч даҳасидаги маҳалла гузарини ташкил қилган. Дастлаб, мадраса бир қаватли бўлган, 1864 й. ҳовли қисмида иккинчи қавати қурилган. Бинони безашда асосий эътибор бош фасадга қаратилган. У чорси пишиқ ғиштдан икки қаватли қилиб, шарққа қаратиб қурилган. Бош фасадни безаш мақсадида унинг икки ёнига бир хил равоқлар ишланган. Бош фасаднинг ўрта қисмида мадраса девори сиртидан 1,82 м бўрттириб чиқариб, баландлиги 16 м ли пештоқ ишланган. Унинг икки ёнида гулдаста минора қад кўтариб, уларнинг тепа қисмида 16—17- асрга хос мезана бор. Пештоқнинг олд ва ён томонлари (то даҳана асосигача) ва деворнинг кунгурадор қисми чорси пишиқ ғиштдан текис қилиб ишлаб чиқилган, унинг юқори қисми эса шарафа ҳамда китоба б-н безатилган. Кўкалдош мадрасаси сингари бунда ҳам дарвозадан кираверишдаги чап томонда дарсхона, ўнгда масжид, тўрда хонақоҳ («Мўйи муборак» деб аталади; бу бино мадрасадан илгари — 1820 й. қурилган) жойлашган. Дарсхона ва масжид томлари ўзаро кесишадиган равоқлар устига гумбаз қилиб қурилган. Ҳовлининг тарҳи — чорси 28×22 м. Комплексга кирган масжид кейинчалик бузилиб кетган. Мадраса 1983 й таъмир

Абулқосим Шайх мадрасаси.

қилинган. Унинг биносидан қадимги ёдгорликларни тарғиб қилиш уйи сифатида фойдаланилади. 1983 дан Ўзбекистон тарихий ва маданий ёдгорликларни муҳофаза қилиш жамиятининг Тошкент ш. совети ва «Тарғибот уйи» шу бинода жойлашган.

АВАРИЯ ХИЗМАТИ. Т. даги газ тармоқлари, водопровод, электр ёритиш тармоқлари, шунингдек йўл-кўприк хўжаликларидаги шикастларни ва лифтларни тузатиш учун ташкил қилинган. Газ тармоқларидаги шикастларни Тошгаз трестининг Марказий авария-тиклаш ишлари идораси тузатади. Уй ичидаги бузилган электр ёритиш тармоғини кундуз куни турар жой эксплуатация бошқармаси (ЖЭУ), ташқаридаги бузилган тунги электр ёритиш тармоғини «Шаҳарни ёритиш тармоғи» идорасининг А. х. тузатади. Шикастланган электр кабелларни Тошкент ш. электр тармоғини таъминлаш ст-яси (ТашгорПЭС) кабель тармоғи марказий диспетчерлик хизматининг махсус авария бригадаси бажаради. Канализация ва водопровод тармоғидаги шикастларни «Сувсоз» трестининг марказий авария диспетчерлик хизмати, лифтдагиларни эса Тошкент ш. «Тошкентлифт» и. ч. бирлашмасининг р-н хизмати тузатади. Иситиш системаси, водопровод, канализация ва уй-жойларнинг ёритиш тармоқларидаги шикастларни кечқурун ва тунда шошилинч ремонт қилиш учун Т. нинг ҳар бир р-нида тегишли р-н А. х., йўл-кўприк ва суғориш хўжалигида эса Ободонлаштириш Бош бошқармасининг марказий авария диспетчерлик хизмати ташкил этилган.

АВИАСОЗЛАР БОЗОРИ (Шолохов кўч.). 1987 йилда янги типдаги бозор сифатида очилган. Ум. майд. 21000 $м^2$, 950 сотувчига мўлжалланган. Бозор ҳудудида хўжалик моллари, саноат моллари, озиқ-овқат моллари ҳамда матлубот жамиятига қарашли дўконлар жойлашган. Бозор 2 қаватдан иборат бўлиб, 2-қаватида 30 ўринли «Колхозчилар уйи» (меҳмонхона) мавжуд. Бозорда қ. х. маҳсулотларини сақлашга мослаштирилган махсус хоналар бор. Филиаллари («Ғалабанинг 40 йиллиги» мавзенда ва «Роҳат»да) мавжуд.

АВИАСОЗЛАР МАДАНИЯТ ВА ТЕХНИКА САРОЙИ, В. Н. Сивец номида (Лисунов кўч., 2-квартал, 1). 1980 й. қурилган (арх. Ф. Ашрафий, А. И. Онишченко, Р. З. Тахтаганов, М. Х. Воҳидов, Ю. В. Коростелев, инж. Р. Х. Насриддинов, А. Т. Толипов). Саройнинг марказий кириш эшиклари пештоғига «Икар» композицияси ишланган (ҳайк. А. Овсепян, Р. Двакян). Вестибюль, фойе, кўргазма зал-

Авиасозлар маданият ва техника саройи.

лари ва ёрдамчи хоналар бир-бири б-н уйғунлашиб кетган. Вестибюлдаги бўртма керамик панно (рас. И. Аблаев), «Санъат» мозаикаси (рас. М. Калагов) ва жимжимадор қандиллар ички кўринишга жозиба бағишлайди. Залда (1500 ўринли) оркестр ўрни, буриладиган доирасимон ва ҳалқали саҳна бор; зал кинопроекция техникаси ва саҳнани ёритиш қурилмалари б-н жиҳозланган. Унда 450 ўринга мўлжалланган балкон ва ложалар бор. Саройда 100 га яқин ҳаваскор коллективлар, турли тўгараклар (2600 дан ортиқ киши) фаолият кўрсатмоқда. И. ч. илғорлари ва новаторлари, мураббийлар слёти, тематик кечалар ўтказиб турилади.

АВИАСОЗЛАР ШАҲАРЧАСИ, турар жой массиви. Лойиҳалаштирилган Жануби-Шарқ р-ни таркибида. Оҳангарон шоссеси б-н Лисунов ва Иззат кўч. оралиғида. Лойиҳалаш ва қурилиш ишлари 1966 й. бошланган. Лойиҳа авторлари: Л. Бурштейн, М. Воробьева, М. Дадамухаммедова, Н. Никифоров ва б. Аҳолиси қарийб 70 минг (1991). А. ш. да асосан 4 — 5 қаватли турар жой бинолари қурилган. Қурилишни ниҳоясига етказиш учун Оҳангарон шоссеси ва Лисунов кўч. бўйлаб 9 қаватли турар жой бинолари қурилмоқда. Массив тўла қуриб бўлингач, з-д олдидаги майдондан бошлаб бутун массив бўйлаб бульварлар, майдонлар ва паркларнинг ягона яшил системасини бунёд этиш кўзда тутилган. Турар жой массивининг м-зи яшил минтақа Лисунов кўч. б-н кесишган жойда; бу ерда 12 қаватли меҳмонхона, универмаг, мебель маг., *авиасозлар маданият ва техника саройи* бор.

Авиасозлар шаҳарчасидаги ёдгорлик.

Авиасозлар шаҳарчаси турар жой массиви. Лисунов кўчаси.

АВИАЦИЯ ЗАВОДИ, В. П. Чкалов номидаги авиация и. ч. бирлашмасининг бош корхонаси. Турли конструкциядаги самолётлар, шунингдек халқ истеъмоли товарлари ишлаб чиқаради. 1941 й. Химки ш. (Москва обл.) дан Т.га эвакуация қилинган В. П. Чкалов номидаги авиация з-ди базасида барпо этилган. Улуғ Ватан уруши йилларида жанговар самолётлар ишлаб чиқарилган. Урушдан кейинги йилларда Ил-14 каби ҳоз. замон самолётлари, 1958 дан транспорт самолётлари, 1966 дан «Ан-22» самолётлари, 70-й. бошларидан Ил-76 самолётлари ишлаб чиқаради. З-днинг 17074 ходими ҳукумат мукофотлари б-н тақдирланган; булар орасида 12 Соц. Меҳн. Қаҳр. бор: И. Акмалов, С. И. Кадишев, М. Д. Карболин, А. И. Ломакин, Н. Маннопов, Т. Г. Павлова, К. С. Поспелов, Л. И. Сазонова, В. Н. Сивец, Л. П. Требухин, Е. С. Халапов, Н. С. Хўжаев. З-д икки Ленин ордени (1945, 1982) Меҳнат Қизил Байроқ (1962) ва Октябрь Революцияси (1970) орденлари б-н мукофотланган. Улуғ Ватан урушида ҳалок бўлганлар хотирасига ёдгорлик ўрнатилган. «Ударник» кўп тиражли газ. (1934 дан) нашр этилади.

АВИАЦИЯ ТЕХНИКУМИ, Ю. А. Гагарин номидаги авиация техникуми (Охунбобоев кўч., 12), ўрта махсус ўқув юрти. Авиация ва машинасозлик саноати учун 6 ихтисослик бўйича техник мутахассислар тайёрлайди. 1945 й. ташкил қилинган, 1968 й. Ю. А. Гагарин номи б-н аталган. А. т. биноси Европа арх.

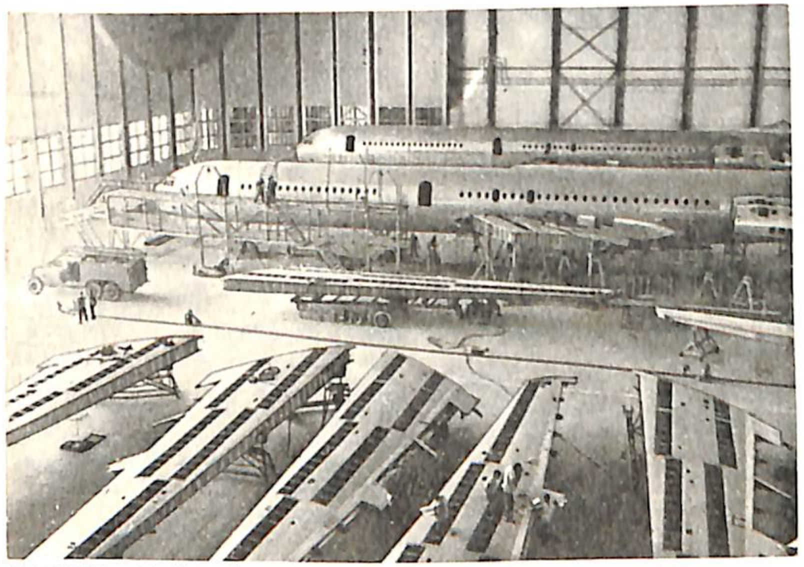

Авиация заводи. Самолёт деталларини йиғиш.

услубида классик анъаналарга риоя қилиб қурилган (1912—16; арх. Г. А. Сваричевский). Бу бинода, дастлаб, 2-аёллар гимназияси, кейинчалик Ўрта Осиё давлат ун-ти (ҳоз. ТошДУ) кутубхонаси жойлашган. Техникумда самолётсозлик, асбобсозлик, технология бўлимлари; кечки бўлим, 42 лаб. ва ўқув кабинети, устахона, кутубхона (121 мингдан ортиқ асар) бор (1990). 1990/91 ў. й. техникумда 1450 ўқувчи таълим олди, 107 ўқитувчи ишлади. Ташкил қилинганидан бери 15 мингдан зиёд мутахассис тайёрланди.

АВЛОНИЙ Абдулла (1878—1934), ўзбек миллий уйғониш адабиётининг асосчиларидан, шоир, драматург, журналист, давлат ва жамоат арбоби. Меҳнат Қаҳрамони (1925), проф. (1930). 1918 дан Коммунистик партия аъзоси. Т. да туғилган. Эски мактаб ва мадрасада ўқиган (1884—90). Т. да янги усулдаги мактаблар очган (1904); етим-есирларга ёрдам берувчи «Жамияти хайрия» (1909) ташкилотини, «Турон» (1913; 1914 дан «Туркистон») т-р труппасини, «Нашриёт» (1914), «Мактаб» (1916) китоб нашр қилиш ширкатларини ташкил қилди; «Шуҳрат» (1907), «Турон» (1917) газ.ларини нашр этди. У Тошкент солдат ва ишчи депутатлари Совети аъзоси (1917), (Эски Тошкент солдат ва ишчи депутатлари Совети ижроия к-ти, Т.нинг эски шаҳар сов. раиси (1918), Туркистон КП МК (1918), Туркистон МИК (1919 — 20), Ўзбекистон МИК (1929—30) аъзоси. РСФСРнинг Ҳиротдаги Бош консули (1919—20), «Иштирокиюн» (ҳоз. «Ўзбекистон овози») газ. ташкилотчиси ва муҳаррири (1918), «Касабачилик ҳаракати» журн. муҳаррири (1921). Эски шаҳардаги хотин-қизлар ва эрлар маориф билим юртлари (инпрослар) да мудир (1922—24), Маориф ходимлари эски шаҳар союзи раиси (1923), Туркфронт ҳузуридаги миллий ҳарбий мактаб (1924—29), Ўрта Осиё коммунистик ун-ти (САКУ; 1925—29), Ўрта Осиё давлат ун-ти (1930—34) ўқитувчиси. А. янги усулдаги мактаблар учун дарсликлар ёзган; унинг шеърий тўпламлари, драматик асарлари нашр этилган. Рус, озарбайжон ва татар ад. намуналаридан ўзб. тилига таржима қилган. К. Маркс ва Ф. Энгельс «Коммунистик партия манифести» ўзб. тилидаги нашрининг биринчи таржимони. Туркистон Советларининг ўлка 2-, 5—10-съездлари ва Туркистон КП 2—3- съездлари дел. Боткин кўч. даги қабристонга дафн этилган. Т. даги кўчалардан бири (илгариги Местком кўч.,), 40-, 56-мактаблар А. номи б-н аталган. Уй-музейи ташкил этилган (1988).

АВЛОНИЙ УЙ-МУЗЕЙИ (Сапёрлар кўч., 74), адабий мемориал музей. 1968 й. ташкил этилган. Ўзбекистон Китобсеварлар жамияти ташаббуси б-н 1988 й. расмий равишда очилган. Маърифатпарвар, шоир, журналист А. Авлоний 1910—34 йилларда яшаган уйда жойлашган. Экспозициялар адабий ва мемориал бўлимлардан иборат. Музейнинг мемориал бўлимида Авлоний яшаган турмуш шароити сақланган, кутубхона (300 китоб ва журн.) бор. Адабий бўлимда А. Авлоний ҳаёти, фаолияти б-н боғлиқ фотосурат ва ҳужжатлар. ўзб. ҳамда рус тилларида китоблар мавжуд. 1990 й. уй-музейни 1000 дан ортиқ киши кириб кўрди.

АВТОБУС ПАРКЛАРИ. Т. да 8 А. п. ва 1 автоколонна бор. 1-автобус парки (Зебо Шамсиддинова кўч., 3) 1973 й. ташкил этилган. ЛАЗ автобусларини эксплуатация қилишга ихтисослашган; 10 шаҳар ичида қатновчи маршрутда аҳолига хизмат кўрсатади (1988 й. 31 млн. га яқин пасс.). 2-автобус парки (Генерал Петров кўч., 263) 1957 й. ташкил этилган. «Икарус» автобусларини эксплуатация қилишга ихтисослашган; 13 шаҳар ичида ва 5 шаҳардан ташқарига қатновчи маршрутда аҳолига хизмат кўрсатади (1988 й. 62 млн. га яқин пасс.). 3-автобус парки (Касаба союзлари 50 йиллиги кўч., 57) 1959 й. ташкил этилган. ПАЗ-672 автобусларини эксплуатация қилишга ихтисослашган; 19 шаҳар ичида ва 12 шаҳардан ташқарига қатновчи маршрутда аҳолига хизмат кўрсатади (1988 й.—107 млн. га яқин пасс.). 4-автобус парки (Чоштепа кўч., 27) 1962 й. ташкил этилган. ЛиАЗ-677 автобусларини эксплуатация қилишга ихтисослашган; 10 шаҳар ичида ва 4 шаҳардан ташқарига қатновчи маршрутда аҳолига хизмат кўрсатади (1988 й.—44,6 млн. дан ортиқ пасс.). 7-автобус парки (Ҳалқлар дўстлиги просп., 49) 1970 й. ташкил этилган. «Икарус» автобусларини эксплуатация қилишга ихтисослашган; 12 шаҳар ичида қатновчи маршрутда аҳолига хизмат кўрсатади (1988 й.—37,5 млн. га яқин пасс.). 8-автобус парки (Юнусобод масс., Муродов кўч., 7) 1983 й. ташкил этилган. «Икарус» автобусларини эксплуатация қилишга ихтисослашган, 13 шаҳар ичидаги маршрутда аҳолига хизмат

училище имени В. И. Ленина: Краткий исторический очерк.— 2-е изд.— Т., 1958.

Ташкентское отделение общества востоковедения.— Т., 1902.

Ташкенту — 2000 лет: Альбом — очерк.— Т., 1983.

ТОШБЕКОВ Э. Тошкент аҳолиси ва шаҳар истиқболи.— Т., 1967.

Тошкент: (Адабиётлар кўрсаткичи).— Т., 1983.

Тошкент: (Йўл кўрсаткич).— Т.; М., 1971.

Тошкент: Йўлланма.— Т., 1962.

Тошкент: Совет Ўзбекистони пойтахти ҳақида...— Т., 1972.

Тошкент / (Текстлар автори Л. Қаюмов).— Т., 1975.

Тошкент: Фотоальбом / Р. А. Сафаров таҳрири остида.— Т., 1977.

Тошкент: Қискача справочник/Р. Ғ. Ғуломов таҳрири остида.— Т., 1958.

Тошкент кўчалари.— 2-нашри.— Т., 1972.

Тошкент областининг революцион ва жанговар шуҳрат ёдгорликлари.— Т., 1980.

Тошкент кардошлик шаҳри: Тўплам.— Т., 1970.

Тошкентда офат ва жасорат: Тошкент зилзиласи ҳақида /Редактор С. Акбарий; Тўпловчи Ш. Саъдулла.— Т., 1966.

ТЎРАЕВ Г. 1905—1907 йиллардаги революцияда Тошкент большевиклари.— Т., 1955.

ТУРСУНОВ Ф., **ҲОБИЛОВ** Б. Тошкент истиқболи.— Т., 1968.

ТЮРИКОВ А. Ю. Истории о Ташкенте: Очерки.— Т., 1983.

У истоков древней культуры Ташкента / Ответственный редактор Г. В. Шишкина.— Т., 1982.

ФЕДОРОВ М. Н. Клад караханидских дирхемов начала XI века из Ташкента // История материальной культуры Узбекистана.— Т., 1964.— вып. 5.— с. 96—111.

ФИЛАНОВИЧ М. И. Ташкент: Зарождение и развитие города и городской культуры.— Т., 1983.

ХОЛМАТОВ К., **БАРАТОВ** П. Тошкент шаҳарининг ирригация шохобчалари.— Т., 1983.

ХОРОШХИН А. П. Очерки Ташкента //Сборник статей, касающихся до Туркестанского края.— СПБ., 1876.— с. 77—118.

ЦОЙ Е. Т., **СОДИҚОВ** Ҳ. Тошкентнинг революцион ва жанговар шухрат ёдгорликлари.— Т., 1980.

ЧЕБОТАРЕВА В. Г. Ташкент в прошлом и настоящем: (Краткий исторический очерк).— Т., 1968.

ЧЕРЕПАНОВ Ю. Город солнечных встреч: [Ташкент].— Т., 1983.

ЧЕХОВИЧ О. Д Городское самоуправление в Ташкенте XVIII в. // История и культура народов Средней Азии: (Древность и средние века).— М., 1976.—с. 149—160.

ШАМУХАМЕДОВ Ш. Ш., **ДАН** З. П. Ташкентский университет — основоположник науки в Средней Азии.— Т., 1980.

ШИШКИН В. А. Ўзбекистон шаҳарлари: [Самарканд. Бухоро, Тошкент].— Т., 1944.

ШИШОВ А. Исторический очерк Ташкента // Сборник материалов для статистики Сыр-Дарьинской области.— Т., 1901.— т. 32а.— кн. 64.— с. 701.

ЮЛДАШЕВ Х. Из истории развития социалистической промышленности Ташкента.— Т., 1960.

ЮНУСХЎЖАЕВА М., **МИРСМОИЛОВА** У. Тошкент тарихига оид ҳужжатлар / (Масъул муҳаррир Б. Ахмедов).— Т., 1983.

ЮСУПОВ Э. Ю. Ташкент древний и современный.— Т., 1983.

ЮСУПОВ Э. Ю. Тошкентнинг ўтмиш ва бугунги куни: (Шаҳарнинг 2000 йиллик юбилейига).— Т., 1983.

ЎРИНБОЕВ А., **БЎРИЕВ** О. Тошкент Муҳаммад Солих тавсифида: (XIX аср).— Т., 1983.

ҚОДИРОВА Т. Ф. **ПАРМУЗИН** Б. С. Тошкент: (Фотоальбом).— Т., 1979.

ҚОРАБОЕВ Қ. Тошкентнинг геологик замини.— Т., 1982.

ҲОЖИЕВ Э. Тошкентнинг Россия шаҳарлари билан алокаси: (XVIII аср охири — XIX аср бошлари).— Т., 1973.

ЙИРИК МАҚОЛАЛАР МУАЛЛИФЛАРИ:

Абдуазизова Н
Абдувалиев А
Абдуллаев П А
Абдуллаев Р С.
Абдумаликова Б.
Абдурахимов А.
Абдурахимов З.
Абдусаматов М Ш
Авдеева Л А.
Азимов С. О.
Акбаров А.
Акбаров А. Н.
Акбаров Х. Н.
Акбаров Ш. Т.
Алиев Б.
Алиев С. Т.
Алимов И.
Алламуродов Д. А.
Аминов А. А.
Аминов М. Н.
Аминов С. Н.
Аминова Р. Х.
Апухтин О. К.
Асомов Р. Д.
Аширова М.
Аҳмаджонов Э.
Аҳмедов М.
Багдасаров Ю. А.
Баратов М. Б.
Баҳодиров К.
Бельковская Л. М.
Березняк Н. Г.
Бобобеков Ҳ. Н.
Браилов А. В.
Буряков Ю. Ф.
Бухаров Г. Б.
Бучка Б. С.
Бўриев О.
Волков В. П.
Гентшке Л. В.
Гласс Ю. И.
Гуревич М. П.
Ёқубов С.
Зиёдуллаев С. К.
Зияев Ҳ. З.
Зоирова М.
Зокиров Э. М.
Зоҳидов П.
Зуфаров Қ. А.
Иброҳимов Р. Н.
Иброҳимов У. Е.
Иброҳимова З.
Иноғомов Б.
Исаев С. И.
Искандаров И. И.
Исломов Ш. И.
Йўлдошев А. М.
Йўлдошев Ж.
Қабилов Х. Р.
Камолов Х.
Камолова М.
Каримов А.
Қлименко Н. Н.
Коновалов Н М
Кременцова А Н
Крилова Л Н
Лунин Б В
Мавлонов Г О
Мажидов А М
Мансуров Я
Манковьская Л Ю
Монастиретская В. Ф.
Муллажонов Н. Р.
Мусаев М. М.
Мусаев С. Г.
Мукминова Р. Г.
Мухаммаджонов А. Р.
Мухаммадкаримов А. А.
Набиев А С.
Набиев Т. Н.
Нажимов Г. З.
Нажмиддинов Ф. Н.
Нажмиддинова Г.
Назаров М. Х.
Назиров Х. У.
Назруллаев Ф. Н.
Неъматов Н.
Низомова Ғ. Э.
Носиров А.
Носиров А. З.
Нуруллин Р. А.
Орипова Л. Н.
Отажонов С. М.
Охунова М. О.
Пўлатов А.
Пўлатов Б.
Пўлатов Т. Ю.
Пўлатов Х.
Ражабов С. Р.
Раимов Т. И.
Расулов Х.
Рашидов Ғ. Р.
Раҳмат Файзий
Раҳмонов М. Р.
Ртвеладзе Э. В.
Русаков В. Е.
Рўзиева М.
Рўзимуҳамедова Н.
Сайдвалиев С.
Сайдалиев Х.
Салимов С. С.
Салоҳиддинов М. С.
Саркаева М.
Сатторов И. Г.
Сафаров Н.
Сафаров Р. А.
Собиров Н.
Собиров Х. Р.
Содиков А. С.
Содиков Т.
Содиков С.
Султонов Б. С.
Султонов М.
Темуров Ш.
Тешабоев Ж.
Токтош Х. Р.
Тохиров З
Турмухаммедов Н.
Турсунов Х. Т.
Тўлаганов А. Т.
Тўлаганов К. С.
Тўраев Н.
Тўхтаев Т. М.
Тўклиев Н. Т.
Убайдуллаев А. У.
Убайдуллаев Х.
Умаров А. Р.
Умаров Ш. Х.
Умаров Э.
Усмонов М. З.
Усмонова З. Н.
Фатхуллаев Н.
Фахретдинова Д. А.
Филанович М. И.
Хайруллаев М. М.
Холматов К. Х.
Холназаров С. Х.
Хўжаев Р. Ф.
Хўжаева С.
Чабров Г. Н.
Шарипова М. К.
Шерматов Э. Т.
Шермуҳамедов Т. Ж.
Шермуҳамедов Я. Ш.
Шокиров З. З.
Шоломицкий Ю. С.
Шомуҳамедов Ш. М.
Шораҳмедов Д. А.
Шораҳмедов Ж. А.
Эгамбердиев А.
Эгамбердиев Р.
Эмиров А. А.
Эшонхўжаев У. М.
Юнусов Н.
Юсупов С. М.
Ўлмасов А. У.
Ўрозбоев Р. Ю.
Қаюмов А. П.
Қаюмов П.
Қобулова Р.
Қодиров М. Х.
Қодирова Т. Ф.
Қорахонов М.
Қосимов Б.
Қосимов Х.
Қосимова О.
Қурбонов К.
Қўшжонов М. Қ.
Ғофурбеков Т. Б.
Ғуломов Ё. Ғ.
Ҳайитметов А.
Ҳамидов А. Х.
Ҳамидхўжаев А. Х.
Ҳамроева Н.
Ҳасанов А.
Ҳасанов Ф.

Тошкент: Қомус/Таҳрир ҳайъати: Н. Тўқлиев (Бош муҳаррир)... М. Аминов (масъул муҳаррир) ва б.— Т.: Қомуслар Бош таҳририяти, 1992.— 495 бет.

Ташкент: Энциклопедия.

ББК 65.9(2У) я2

№ 532—92
Навоий номли ЎзЖ
Давлат кутубхонаси.

Тошкент
(Қомус)

Комуслар Бош таҳририяти. Тошкент — 1992.

Теришга берилди 1990.15.03. Босишга рухсат этилди 1992.25.06. Коғоз бичими 70×100$^1/_{16}$. 1- рақамли қоғозда офсет усулда босилди. Нашриёт-ҳисоб тобоғи 61., Шартли босма тобок 39,9. Тиражи 10 000. Буюртма № 6301. Баҳоси шартнома асосида. цена - 1050/руб.

Комуслар Бош таҳририяти, 700 000, Тошкент, Жуковский кўчаси, 52- уй.

Ўзбекистон Республикаси Матбуот Давлат комитети Тошкент матбаа комбинатининг ижара пудратидаги корхонасида босилди. Тошкент, 700 129, Навоий кўчаси, 30- уй.